

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

Diplomsko delo

**VZROKI IN POSLEDICE GOSPODARSKE
KRIZE V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE
IN EVROPI**

Gašper Gaberšek

Ljubljana, julij 2013

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

DIPLOMSKO DELO

**VZROKI IN POSLEDICE GOSPODARSKE KRIZE V
ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE IN EVROPI**

Kandidat: Gašper Gaberšek
Vpisna številka: 04037449
Študijski program: Univerzitetni študijski program Uprava 1. Stopnja

Mentor: red. prof. dr. Bogomil Ferfila

Ljubljana, julij 2013

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA

Podpisani Gašper Gaberšek, študent univerzitetnega študijskega programa Uprava prva stopnja, z vpisno številko 04037449, sem avtor diplomskega dela z naslovom: »Vzroki in posledice gospodarske krize v Združenih državah Amerike in Evropi«.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo delo izključno rezultat mojega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oziroma citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oziroma ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS, št. 21/95), kršitev pa se sankcionira tudi z ukrepi po pravilih Univerze v Ljubljani in Fakultete za upravo;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za upravo;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela;
- soglašam z objavo dela v zbirki »Dela FU«.

Diplomsko delo je lektoriral: Gregor Zabavnik

Ljubljana, julij 2013

Podpis avtorja:

POVZETEK

Samo diplomsko delo predstavlja pogled v sam začetek gospodarske krize, ki se je odvijala na ameriških tleh in v Evropi. V prvem delu je opredeljen termin krize in primerjava zadnjih dveh gospodarskih kriz, ki sta pustili večje posledice v gospodarstvu in življenjskem standardu.

V drugem delu so predstavljeni vzroki za nastalo krizo. Kje se je vse skupaj začelo in zakaj je prišlo do takšne situacije. Opisano je aktualno stanje v Združenih državah Amerike, Evropi in Sloveniji. Narejena je primerjava med ZDA in Evropo, kje so posledice občutnejše ter katere so skupne točke omenjenih kontinentov. Navedene so posledice gospodarske krize in kakšni so bili ukrepi za omejitev krize.

V zadnjem delu so obrazložene rešitve, ki naj bi pripeljale krizo proti koncu oziroma kakšni postopki bi bili najbolj primerni za izhod iz krize. Podane so ideje strokovnjakov, kaj nas čaka v prihodnosti, kakšne bodo smernice gospodarstva in predvsem na kaj moramo paziti, da ne ponovimo usodnih napak.

Ključne besede: Kriza, gospodarstvo, vzroki, posledice, ZDA, Evropa.

SUMMARY

CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE ECONOMIC CRISIS IN UNITED STATES OF AMERICA AND EUROPE

The thesis analyses the very beginning of the economic crisis in United States of America and Europe. In the first section, the term "crisis" in general is defined and the comparison between the last two crises, which mainly affected the economy and our life standards, is given.

The second part of the thesis speaks about the causes and consequences. Where did all begin and why did it happen. It describes the latest state in the United States of America, Europe and Slovenia. Furthermore, also the comparison of the crisis impact on the USA and Europe is carried out, including the analysis of the common points and the differences between these two continents. Consequences of the economic crisis are listed and measures proposed.

The final part proposes the solutions, which would help find the exit out of the economic crisis. At the end also the expert viewpoints and predictions for the future are given, including the economic guidelines, which enable us not to repeat the same mistakes as we did in the past.

Keywords: the economic crisis, economy, causes, consequences, the USA, Europe.

KAZALO

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA.....	iii
POVZETEK.....	v
SUMMARY.....	vi
KAZALO.....	vii
KAZALO PONAŽORITEV	viii
KAZALO GRAFIKONOV.....	viii
KAZALO TABEL	viii
SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC.....	ix
1 UVOD.....	1
2 GOSPODARSKA KRIZA	4
2.1 OPREDELITEV KRIZE	4
2.1.1 OPREDELITEV GOSPODARSKE KRIZE	5
2.1.2 FINANČNA KRIZA.....	5
3 VZROKI ZADNJE GOSPODARSKE KRIZE.....	7
3.1 STANJE PRED KRIZO	7
3.2 DEJANJA ODGOVORNA ZA NASTANEK KRIZE	8
3.2.1 SEZNAM IMEN ODGOVORNA ZA NASTALO KRIZO.....	10
3.3 PRIMERJAVA VZROKOV S KRIZO LETA 1929.....	10
4 POSLEDICE GOSPODARSKE KRIZE.....	13
4.1 GOSPODARSKA KRIZA V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE.....	13
4.2 GOSPODARSKA KRIZA V EVROPI	17
4.2.1 PRIMERJAVA KRIZE V ZDA IN EVROPI.....	21
4.3 GOSPODARSKA KRIZA V SLOVENIJI	22
5 REŠITVE IN PRIHODNOST KRIZE.....	25
5.1 REŠEVANJE PROBLEMOV	25
5.2 KAJ NAS ČAKA V PRIHODNOSTI.....	29
6 ZAKLJUČEK	31
LITERATURA IN VIRI	33

KAZALO PONAŽORITEV

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 1: Rast bruto domačega proizvoda v ZDA	14
Grafikon 2: Brezposelnost v ZDA	15
Grafikon 3: Ameriški dolar proti evru	16
Grafikon 4: Cene stanovanj v ZDA	17
Grafikon 5: Bruto domači proizvod za evroobmočje	18
Grafikon 6: Brezposelnost v evroobmočju	19
Grafikon 7: Javnofinančna poraba v evroobmočju	20
Grafikon 8: Indeks cen stanovanj v evroobmočju in EU	20
Grafikon 9: Primanjkljaj državnega sektorja v SLO	23
Grafikon 10: Konsolidarni dolg državnega sektorja v SLO	24

KAZALO TABEL

Tabela 1: Bruto domači proizvod v SLO	22
Tabela 2: Stopnja brezposelnosti v SLO	23

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

Kratica	Pomen
AIG	Angl. <i>American International Group</i> , ameriška zavarovalnica
BDP	Bruto domači proizvod
IMF	Angl. <i>International Monetary Fund</i> , Mednarodni denarni sklad
NLB	Nova Ljubljanska Banka
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
TARP	Angl. <i>Troubled Asset Relief Program</i> , reševalni načrt
ZDA	Združene Države Amerike

1 UVOD

Ko dandanes govorimo o svetovnem gospodarstvu, si ne moremo zatisniti oči pred besedo kriza. Kriza v gospodarstvu, ki trenutno pustoši po vseh deželah sveta in za seboj pušča ogromno negativnih posledic na področju ekonomije, zdravstva, šolstva, okolja in še bi lahko našteval. Seveda so tu tudi izjeme, države, katerih kriza se ni dotaknila tako močno kot druge po svetu, s tem v prvi vrsti mislim predvsem Kitajsko, Indijo, Turčijo in še nekatere druge države, ki so uspele svoje gospodarstvo rešiti pred krizo.

Sam sem se v diplomskem delu omejil na področje Združenih držav Amerike (v nadaljevanju ZDA) in Evropi. Sama kriza se je začela prav v ZDA v letu 2008 na področju nepremičnin, kasneje pa je zajela tako finančno kot tudi gospodarsko področje. Mnogi jo primerjajo z veliko depresijo oziroma z veliko gospodarsko krizo iz leta 1929, s čimer se tudi sam strinjam, da je zadnja gospodarska kriza zelo primerljiva s tisto iz časa medvojnega obdobja, saj od takrat pa vse do leta 2008 svetovno gospodarstvo in ekonomija nista izkusila večje krize. Z njenim hitrim širjenjem je iz ZDA prešla v Evropo ter druge države širom sveta. Težave, s katerimi se spopadajo države, so brezposelnost, ki v Evropi dosega rekordne rezultate, nestabilnost denarnih valut, okoljevarstveni problemi, politične krize in bančni kolapsi. Čeprav se je kriza začela v najbogatejših državah, se trenutno s krizo najtežje spopadajo revne. Že tako so te države prizadete zaradi visokih cen nafte na trgu in ekstremnih vremenskih vplivov (suša, poplave, naravne katastrofe...), zato je njihovim prebivalcem še toliko težje najti izhod iz gospodarske krize.

Finančna kriza se je sprožila zaradi zapletene medsebojne povezanosti vladne politike, ki je vzpodbujala domače lastništvo in s tem zagotavljala lažji dostop do posojil in kreditov. Tako je tovrstna politika omogočala hitro dviganje cen nepremičnin in posledično pok »nepremičninskega mehurčka«, kar pomeni, da so cene stanovanj dosegale rekordne vrednosti. Posledično so banke odobrile visoke kredite, ki jih kreditojemalci niso mogli odplačati. Prav tako so zavarovalnice dajale kreditojemalcem največjo možno zavarovalno kreditno oceno (AAA), kar pomeni, da je bil kredit dodobra zavarovan. Vendar se je to ravnovesje jemanja kreditov in nezmožnost odplačil kreditov zrušilo, kar je vse skupaj vodilo v gospodarsko oziroma finančno krizo.

Gospodarska negotovost, ki se je začela ob koncu leta 2008, je bila očitna. Pojavila so se mnoga vprašanja: »Je to še ena velika depresija iz leta 1929?«, »Za koliko se bo gospodarstvo skrčilo?«, »Zakaj so mednarodni trgovski tokovi padali hitreje kot BDP, ki se je že sam po sebi krčil sunkovito?«, »Kakšne posledice je za mednarodni trg pustil protekcionizem?«, »Bi nadaljevanje krize povzročilo dodatne zahteve s strani prizadete industrije in brezposelnih delavcev po izolaciji trgovine ter mednarodnega trga?«. Vsa ta vprašanja so bila pretežka za ekonomiste za tisti čas, saj so imeli na razpolago premalo svežih podatkov, ki bi jih lahko analizirali. Vendar se je javnost hitro osredotočila na vprašanja omenjena zgoraj in po podatkih Google-a sta termina »Great Depression« (velika depresija) in »Protectionism« (protektionizem) v zadnji četrtini leta 2008 dosegala zelo veliko zanimanje s strani priljubljenega spletnega brskalnika.

Osrednji problem, ki ga zajema zgoraj opisana tema, meji na celotno gospodarstvo sveta. Gre za problem, kako se soočiti s trenutnimi razmerami v gospodarstvu in ekonomiji, posebej v Združenih državah Amerike in Evropi. S kakšnimi težavami se morajo ukvarjati

trenutni voditelji na omenjenih celinah in kako preprečiti še večjo krizo, ki se je začela leta 2008. S pomočjo strokovne literature sem skušal razbrati optimalne rešitve oziroma zajeti vsaj nekaj ukrepov, ki bi ublažili krizo. Kot pri vsakem problemu, ki ga hočemo rešiti, sem se moral tudi tu postaviti na sam izvor gospodarske krize, s čim se je vse skupaj začelo in kateri so bili glavni vzroki za začetek gospodarske krize. Odpraviti problem tovrstne širine pa ni v moči le posameznikov, vendar je celotno breme zadelo vse nas, zato moramo biti prav tako sami pripravljeni na stroge ukrepe vlade in na neprijetne stvari, ki nas čakajo v prihodnosti.

Glavna hipoteza, ki je bila »rdeča nit« za pisanje in razpravljanje mojega diplomskega dela, je bila:

- Zaradi gospodarske krize v Združenih državah Amerike in Evropi se je povečala brezposelnost, zmanjšala stabilnost obeh valut ter padec gospodarstva na omenjenih območjih.

Tekom diplomske naloge sem skušal interpretirati tudi dva raziskovalna vprašanja in sicer:

- Ali bi bilo gospodarsko krizo mogoče preprečiti?
- Kaj lahko pričakujemo na gospodarskem področju v prihodnosti?

Torej moj glavni namen je bil raziskati vzroke za nastanek krize, ki je nastala leta 2008, in obenem poiskati posledice, ki jih zaradi nje čutimo danes in ki jih bodo čutile generacije, ki pridejo za nami. Naredil sem primerjavo trenutne gospodarske krize s krizo, ki se je dogajala leta 1929, opisati skupne točke in nasprotja, ki so značilna za obe krizi. Hkrati sem v diplomskem delu opisal, kaj se je v času zadnje krize dogajalo na ameriških tleh in v Evropi. Dotaknil sem se recesije, ki je prizadela Slovenijo in skušal navesti rešitve ter ukrepe, ki bi lahko pomagali k izboljšanju gospodarskega stanja v prizadetih državah. Proti koncu sem skušal prikazati, kakšno naj bi bilo gospodarstvo po krizi in kaj nas čaka v prihodnosti. Glavni razlog, ki mi je dal vzpodbudo za pisanje takšnega diplomskega dela, je ravno aktualnost problema, saj se s krizo spopadamo skoraj na vsakem koraku.

Cilj, ki sem ga skušal doseči, je, da predstavim zadnjo gospodarsko krizo. Kako se je kriza začela, kakšni so bili vzroki za njo, kaj se je dogajalo v času krize v ZDA in Evropi, kakšne so posledice in kdo bo plačal davek, ki ga terja gospodarska kriza. Skušal sem pridobiti odgovor na vprašanje, koliko časa bo trajala obnova gospodarstva ter ali bo ekonomija še kdaj takšna, kot je bila pred krizo. Eden izmed ciljev je, da sem z raziskavo diplomskega dela skušal pridobiti čim večje znanje na področju, ki sem ga analiziral in ob enem poskušal to znanje deliti z drugimi, saj mislim, da je veliko ljudi, ki ne vedo, kako se je vse skupaj začelo.

Metode, ki sem jih uporabil za doseg cilja, so prebiranje in analiziranje ogromno literature, tako domače kot tuje. Se pravi zbiranje virov, ki so pripomogli k oblikovanju diplomske naloge. Tu je bil vsekakor glavni vir internet, ki omogoča prebiranje aktualnih dogodkov v ZDA in drugje po Evropi. Glede na to, da je tema zelo aktualna in se še ni zaključila, je bilo podatke o tej temi malo težje dobiti v knjižnicah, vendar je v moje diplomsko delo vključeno tudi gradivo, ki je zapisano v knjigah. Vključene so raziskave, ki so jih do sedaj analizirali profesorji na področju gospodarske krize. Terciarni vir, s katerega sem črpal podatke, je vizualni, saj obstaja že kar nekaj dokumentarnih filmov na tovrstno temo.

Za razlago določenih pojmov in konceptov sem uporabil konceptualno analizo virov. Gre za analizo in interpretacijo virov, ki predstavljajo analizo knjig, učbenikov, strokovnih raziskav, internetnega gradiva, skratka virov in literature, s katero si bom pomagal pri delu.

Z zgodovinsko analizo sem analiziral zgodovinski potek krize, kako je ta nastala, jo časovno opredelil ter se dotaknil prelomnih točk pred krizo.

Uporabil sem tudi primerjalno analizo, s katero bom primerjal dve najpomembnejši krizi v dvajsetem in enaindvajsetem stoletju. S pomočjo primerjalne analize sem ugotovil skupne točke in razlike obeh kriz.

Ne nazadnje sem vključil metodo vzročno-posledičnih raziskav, ki so bile narejene s strani priznanih profesorjev na tujih univerzah, glavni namen le-teh pa bo predstaviti jedro problema, ki ga zajema moja diplomska naloga.

2 GOSPODARSKA KRIZA

2.1 OPREDELITEV KRIZE

Beseda kriza že sama po sebi zveni zaskrbljujoče. Pomeni nekaj, česar se ljudje bojimo, neugodje, bolečina, stres. Kriza lahko nastopi v različnih situacijah in različnih primerih, bodisi v medsebojnih odnosih, gospodarstvu, politiki ali kjerkoli drugje.

Termin kriza izhaja iz starogrške besede krisis, ki pomeni ločevanje, razlikovanje, odločitev, izbira, volitev, razsodnost (Wiktionary, 2013). Vendar je v dobi starih Grkov kriza takrat verjetno pomenila čisto nekaj drugega kakor danes. V tistih časih se je kriza navezovala predvsem na stanje miru in vojne, danes je njen pomen mnogo širši.

Če besedo kriza preverimo v slovarju slovenskega knjižnega jezika, dobimo definicijo, ki nam veleva že takoj na začetku, da gre lahko za gospodarsko krizo, kjer se ugodno stanje spremeni v neugodno in kjer se razmere za razvoj začnejo slabšati. V splošnem kriza pomeni neko stisko ali neko težko rešljivo stanje na različnih področjih (po ZRC SAZU in dr., 2008).

Drago Dubrovski opredeljuje krizo kot zelo širok pojem. Nemalokrat jo ljudje uporabimo kot oznako za težke, nevarne in odločilne položaje, s katero označujemo širok spekter področij. Spekter se razteza vse od naravnih in ekonomskih do družbenih in duševnih procesov. Razsežnost krize je velika, vendar z gospodarskega vidika je mogoče govoriti o svetovni gospodarski krizi, panožni krizi, podjetniški krizi, narodnogospodarski krizi ali o krizi sorodnih gospodarstev (po Dubrovski, 1998, str. 2).

Pojmovanje krize lahko opredelimo kot okoliščine, v katere lahko vključimo življenjsko ogroženost, osebno varnost ali obstoj ljudi oziroma človeka, ne nazadnje prav tako obstoj organizacije. Zanj je znano, da je pod pritiskom časa, kar pomeni, da morajo ljudje na vodilnih položajih nemudoma sprejeti racionalne odločitve za omejitev krize in stresa v okolju, na čigar se nanaša kriza.

Kriza je točka v življenju, ki prinaša korenite spremembe ter hkrati priložnosti za izboljšanje predhodnega stanja, ki lahko prinese boljši ugled kot stanje pred krizo. Ponudi nam priložnost za spremembe in način razmišljanja. Je sprememba sistema delovanja na ravni samega organizacijskega vidika (po Novak in dr., 2000, str. 34–35).

Kot vidimo, ima kriza veliko definicij in razlag ter pokriva različna področja. Kriza se pojavi lahko v različnih oblikah, zato ni samo ene same definicije. Toda, če potegnemo črto, jo lahko v splošnem opredelimo kot nenaden dogodek, katerega ne pričakujemo in je sestavljen iz petih različnih faz (začetek, vzpon, vrhunec, padec in konec). Ponavadi ima kriza negativne posledice, ki jih moramo reševati z različnimi ukrepi, če jo hočemo omejiti oziroma končati. Negativne posledice pa niso pogoj za krizo, v času krize se lahko pojavijo

nove priložnosti, ki pustijo za seboj dobre stvari. Glede na to, da je osrednja tema gospodarska kriza, bom v nadaljevanju predstavil definicijo le-te.

2.1.1 OPREDELITEV GOSPODARSKE KRIZE

Gospodarska kriza je opredeljena kot časovno obdobje, ki ima vpliv negativnega dogajanja v gospodarstvu. Glavni prepoznavni elementi gospodarske krize so:

- Znižanje krivulje nakupov potrošnika in ob enem nepričakovano povečanje trajnih dobrin. Kot posledica podjetja zmanjšajo svojo proizvodnjo in sledi padec bruto domačega proizvoda (BDP). Za tem se znižajo naložbe pravnih oseb v investicije svojih podjetij.
- Sledi nižje povpraševanje po delu, ki se kaže v povprečnem skrajšanju delovnih ur v enem tednu, kasneje odpuščanje kadra in dvig brezposelnosti.
- S tem se zmanjša povpraševanje po surovinah in dobrinah, posledica je neizogiben padec cen surovinam.
- Eden izmed prepoznavnih elementov je, da v času recesije padejo poslovni dobički, na kar so pozorni investitorji, s tem pa se zniža vrednost delnic (po Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 434).

Glede na to, da so zgornje lastnosti tiste, ki opredeljujejo gospodarsko krizo in so povezane z nenehno oscilacijo gospodarskega trga, ne smemo pozabiti na nekaj ključnih izrazov, ki so tesno povezani z gospodarsko krizo in jo na nek način tudi definirajo:

- Stagnacija pomeni, da se določeno stanje ali situacija ne spreminja ter ostaja na isti ravni. V tem primeru gospodarstvo se ne razvija in ostaja na enaki stopnji.
- Druga beseda je nedvomno recesija, ki pomeni nazadovanje in upadanje gospodarske aktivnosti, ponavadi v dveh zaporednih četrletjih.
- Zadnji izraz, ki je prav tako zelo pomemben pri definiranju gospodarske krize, je depresija. Depresija zajema daljše obdobje po gospodarski krizi, ki predstavlja obdobje neučinkovitosti, visoko stopnjo brezposelnosti, deflacijo... Glavna razlika med recesijo in depresijo je, da je depresija del ekonomskega cikla, medtem ko recesija ni del tega cikla (Finančni slovar, 2013).

V angleškem jeziku se gospodarska kriza opredeljuje kot situacija, v kateri ekonomija države na ravni gospodarstva sunkovito pade. Gospodarstvo se mora soočiti z gospodarsko krizo, v kateri je po vsej verjetnosti zagotovljen padec BDP-ja, zmanjšanje likvidnosti in višanje oziroma padec cen zaradi inflacije oziroma deflacije. Gospodarska kriza nastopi lahko v obliki recesije ali depresije (Business Dictionary, 2013).

2.1.2 FINANČNA KRIZA

S pojmom gospodarska kriza lahko zajamemo tudi finančno krizo, vendar je njena opredelitev malce bolj specifična ter se nanaša na finančni del ekonomije. Mislim, da je v

tem primeru potrebno posebej opisati, kaj zajema finančna kriza in kakšni so njeni simptomi.

Finančna kriza je motnja na finančnih trgih, običajno povezana s padanjem cen premoženja in s plačilnimi nezmožnostmi dolžnikov in posrednikov, ki se širi preko finančnega sistema ter moti zmogljivost trga za dodelitev kapitala. Opredelitev finančne krize na eni strani pomeni deljenje krize na splošno finančno krizo in na drugi strani izolacijo propadanje bank, neizpolnjevanje obveznosti do dolgov ter problemi z denarnimi valutami. Finančna kriza je lahko omejena samo na državni ravni ali pa razširjena na večje področje preko državnih meja. Je situacija, v kateri je dejanska razpoložljivost denarja premajhna po povpraševanju denarja. To pomeni, da likvidnost zelo hitro izgine, ker denarja, ki je na razpolago v obtoku, enostavno zmanjka iz obtoka bank ter prisili banke, da prodajo svoje investicije oziroma druga razpoložljiva sredstva in se s tem izogonejo lastnemu propadu (Eichengreen in Portes, 1987, str. 1–2).

2.1.2.1 Valutna kriza

Preprosta opredelitev valutne krize je ogromen padec vrednosti valute oziroma razvrednotenje valute. Nekateri ekonomisti jo opredeljujejo kot »zlom valute«, v katerem se je njena vrednost zmanjšala vsaj za 25 odstotkov pri pogoju, da se je njena vrednost znižala za vsaj 10 odstotnih točk v primerjavi s prejšnjim letom. Ta razlaga je enostavna in uporabna, vendar ne upošteva primerov, ko država skuša s svojimi investicijami rešiti valuto in preprečiti »zlom valute«. Po tej širši definiciji, ki vključuje reševanje valute, so nekateri strokovnjaki uvedli instrumente, tako imenovane indekse, za merjenje pritiska na valuto. Indeksi so sestavljeni v kombinaciji s povprečnimi spremembami deviznega tečaja in deviznih rezerv ter s spremembami obrestnih mer in služijo kot orodje za zmanjšanje pritiskov na spremembo deviznega tečaja. Z dodanimi pogoji lahko govorimo o primerih valutnih kriz, v katerih je prišlo do spremembe deviznega tečaja in obenem o primerih, ko je država s svojim poseganjem reševala situacijo valute (Mrak, 2002, str. 606).

2.1.2.2 Bančna kriza

Vzrok krize v bančništvu je ponavadi poslabšanje kvalitete listnic bank. O bančni krizi govorimo, ko se povečajo dejanski in potencialni navali na banke in se hkrati poveča njihova nezmožnost rednega obnavljanja virov. To pripelje do ovir, ko banke niso sposobne poravnati svojih obveznosti ter do situacije, kjer so banke odvisne od pomoči države, ki skuša preprečiti morebitno nelikvidnost in kolaps bank. Z vidika empirije je precej težje meriti krizo bank kot krizo valut, običajno se razlog skriva v pomanjkanju primernih informacij in transparentnosti podatkov. Vsekakor obstajajo indikatorji, ki služijo meritvi bančnih kriz, in sicer so to indikatorji, ki kažejo delež slabih kreditov v bankah, likvidacije bank, finančne injekcije bankam s strani države, prevzemi bank in tako naprej (Mrak, 2002, str. 607).

3 VZROKI ZADNJE GOSPODARSKE KRIZE

3.1 STANJE PRED KRIZO

Preden se je vse skupaj začelo, so v Združenih državah Amerike imeli miselnost, da je potrebno odpraviti vse nesmiselne in neučinkovite predpise, ki ovirajo nepremičninski trg ter poslovanje bank. Z odpravo starih problemov naj bi pospešili rast nepremičninskega trga in višanje BDP-ja. V času zadnjega mandata predsednika Billa Clintona okoli leta 2000 je prav predsednik ZDA spodbujal odpravo ovir in podiranje zidov, a s tem povzročil večjo avtonomnost ter avtoriteto bank. S podpisom kongresa o zakonodaji za komercialne in investicijske banke je zakonodaja omogočala združevanje teh bank v velike in vplivne ustanove, ki so narekovale sam finančni trg.

Billov naslednik na predsedniškem stolu, George Walker Bush, je imel svoj mandat od leta 2001 do leta 2009. George je spodbujal nakupovanje hiš in domov, saj je bil mnenja, da si vsak Američan zasluži svoj dom po dostopni ceni. Znižanje cen nepremičninam je opravičeval kot del ameriških sanj ter z lažjo dostopnostjo stanovanj pihal na dušo Američanom, ki si pred tem niso mogli privoščiti nakup stanovanja zaradi previsokih cen. Z ukrepi, ki so jih sprejeli, so torej omogočili lažji nakup nepremičnin, ob enem pa so mislili, da so ukrepi pozitivni za dohodek države. Američani so seveda projekt pozdravili z odprtimi rokami in nepremičninski trg se je v trenutku razširil. Vsi so kupovali ali prodajali stanovanja ter gradili hiše. Indeksi, ki kažejo podatke o trgovanju, kot so na primer S&P 500 (500 največjih industrijskih podjetij v ZDA) in Dow Jones (30 največjih podjetij v ZDA – Coca Cola, McDonalds,...), so podirali rekorde in strmo naraščali. Dobiček pri Goldman Sachs (ameriško multinacionalno bančniško investicijsko podjetje, ki se ukvarja s financami) je narasel za kar 93 odstotkov. Borzni posredniki in bankirji so si pred krizo polnili žepo z vrtoglavimi zneski. Vse to je vodilo do tako imenovanega nepremičninskega balona, za katerega so se ekonomisti spraševali, ali bo počil ali mehko pristal na trdnih tleh (po Hanson, 2011).

Moram poudariti, da je center in izvor krize nastal v Združenih državah Amerike ter se na to razširil po celem svetu. Stanje v Evropi pred krizo ni bilo kritično, dokler se v ZDA niso začeli zavedati, kam vodijo vsi ti dobički in dokler strokovnjaki niso začeli opazovati, kaj se dogaja. Čeprav so v Evropi kasneje odkrili številne nepravilnosti pri poslovanju bank ter večjih investicijskih podjetij, stanje ni bilo tako kritično kot v Združenih državah Amerike. Pok nepremičninskega balona je zamajal svetovna ekonomska in gospodarska tla, se iz ZDA razširil tudi na Evropo ter posledično vplival na evropsko gospodarstvo, pri čemer se sprva Američani niso zavedali, da bo posledice nosil cel svet.

3.2 DEJANJA ODGOVORNA ZA NASTANEK KRIZE

Večina strokovnjakov je na začetku menila, da ni razloga za paniko in strah, vendar so se med večino znašli nekateri posamezniki, ki so že pred tem svarili na kazalnike, ki bi lahko bili katastrofalni. Ikona Wall Street-a James Grant je že leta 2005 posvaril, da se zaradi lahko dostopnih kreditov ustvarja kreditni balon. Glavni ekonomist pri Banki za mednarodne poravnave William White je opozarjal oblasti, da stvari niso na svojem mestu. Finančni analitik Nassim Nicholas je prav tako svaril, da v primeru zrušitve finančnega trga ZDA ni pripravljena na soočenje krize, ki bi jo lahko prizadela. Tu so še Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff, Stephen Roach, David Rosenberg in nekatera druga ugledna imena, ki so opozarjala na nepravilnosti ter nestabilnost gospodarstva. Celo leta 2007, ko so bili razvidni že začetki krize, sta šef Zveznih rezerv v ZDA in takratni finančni minister Henry Paulson zatrjevala, da ne vidita nobenih groženj za gospodarstvo, da so težave glede hipotek in kreditov že vračunane v finančni sistem. Ko je leta 2008 gospodarska kriza že izbruhnila, so si nekateri še vedno zatiskali oči pred posledicami, ki jih je pustila kriza (Roubini in Mihm, 2010, str. 3).

Sprožilec za gospodarsko krizo je nedvomno pok nepremičninskega balona v Združenih državah Amerike. **Povod** za svetovno krizo je torej ameriški nepremičninski trg. Po tem ko so Zvezne rezerve leta 2006 začele dvigovati obrestne mere kreditov, se je dolg za nepremičninske kredite začel dvigovati v nebo, saj ljudje zaradi visokih obrestnih mer niso bili zmožni odplačevati kreditov. Rast slabih posojil je v nekaj mesecih pripeljala do zloma 70 hipotekarnih podjetij. Resen problem je bil, da so s tem bile na udaru banke in investitorji po celem svetu zaradi prepletenosti globalnega finančnega trga. Težava je še posebej bila, ker so ljudje zastavili svoja premoženja, da so pridobili posojilo, ki ga niso bili zmožni odplačati. Zavarovanje o tveganju nezmožnosti odplačil se je prenašalo na zavarovalnice, ki so morale bankam odplačevati dolg kreditojemalcev, toda zavarovalnice prav tako niso bile zmožne odplačevati ogromnih vsot denarja. Finančnim institucijam se je začela zmanjševati likvidnost, kar je posledično vodilo do zamrznitve trga. Prišlo je do tako imenovanega kreditnega krča, ki pomeni, da je dostopnost do kreditov zelo poostrena in omejena. Sledila je rast tveganja ter zmanjšanje kreditiranja. Posledica je bila prodaja pete največje ameriške investicijske banke Bear Stearns po zelo nizkih vrednostih za delnico, ki jih je kupila banka JPMorgan Chase. Ameriška vlada je morala posredovati pri prodaji banke z garancijo 30 milijard dolarjev za Bear-ove toksične nepremičnine (Verick in Islam, 2010, str. 20).

Zavladala je panika. Vodilni možje so začeli resneje gledati na kolaps Bear Stearns v marcu 2008. Marčevska kriza se je nadaljevala z julijskim kritičnim dogodkom, največja hipotekarna agencija v ZDA Fannie Mae in njena podružnica Freddie Mac sta se znašli na robu propada. Njun zlom bi pomenil totalno zmešnjavo v gospodarstvu, zato sta ti dve agenciji zaprosili za državno pomoč. Država je posegla po denarni pomoči in rešila ti dve družbi pred zlomom. Na obzorju je bil viden že potop četrte največje investicijske banke Lehman Brothers, ki je delovala od leta 1850. Uprava Lehman Brothers je bila prepričana, da bo tudi njim država priskočila na pomoč, jih rešila bankrota, vendar so se stvari obrnile

drugače. Vlada ni odobrila finančne pomoči četrti največji banki v ZDA, ampak je pustila, da Lehman Brothers bankrotira. Kot razlog za bankrot so navedli, da naj bo to opozorilo, da država ne misli reševati vse finančne institucije v ZDA zaradi njihovih nepravilnosti pri poslovanju. Vsaka institucija naj odgovarja za svoje napake, je poudaril takratni finančni minister Henry Paulson. Menil je še, da propad Lehman Brothers ni tako rizičen, kot bi bil propad Bear Stearns. Naslednji dan po propadu Lehman Brothers je država nacionalizirala največjo svetovno zavarovalno agencijo American International Group (AIG), saj so se bali posledic propada agencije, ki bi povzročile še večjo depresijo kot gospodarska kriza leta 1929. Bankrot Lehman Brothers je spreobrnil likvidnostno krizo v globalni kreditni krč in zlom borze. Takrat so vse banke, vključno s preostalimi tremi največjimi investicijskimi bankami (Merrill Lynch, Morgan Stanley in Goldman Sachs), doumele, da nobena banka ni varna pred zlomom. Tri dni po bankrotu Lehman Brothers so ZDA takoj naredile projekt v obliki zakona, vreden 700 milijard ameriških dolarjev, ki bi služil za nakup hipotek z nizko zavarovalno oceno ter drugih vrednostnih papirjev. Projekt se je imenoval Troubled Asset Relief Plan (TARP), vzpostavil naj bi ponovno ravnovesje pri bančnih posojilih. Zakon je bil sprva zavržen s strani kongresa, saj je bil pomanjkljivo napisan, konkretno le na treh straneh. Medtem ko so se ljudje pod okriljem Paulson-a trudili podaljšati zakon, se je Morgan Stanley združil z japonskim Mitsubishi-jem, ki je bil pripravljen rešiti investicijsko banko. Goldman Sachs je za reševanje zaprosil takrat najbogatejšega človeka na zemlji Warren Buffett-a. Že pred tem je Bank of America kupila in rešila Merrill Lynch. S tem so ZDA pridobile še nekaj časa pred celotnim sesutjem trga. Na naslednjem zasedanju kongresa je bil TARP sprejet. Vodilne banke so bile prisiljene sprejeti finančno injekcijo v vrednosti 125 milijard ameriških dolarjev preko TARP-a. Ta denar so morale banke še naprej posojati, s tem so se odmrznili krediti, banke so se stabilizirale in povrnilo zaupanje. Hkrati so te investicijske banke postale ogromne, poimenovali so jih »preveliki za propad« (Bordo, 2008, str. 3–5).

Kriza se je kasneje oktobra 2008 razširila v Evropo. Globalni trg je ekonomsko zelo povezan, zato je propadanje Wall Street-a povzročilo gospodarsko krizo tudi v Evropi. Islandija je sicer že leta 2000 uvedla politiko deregulacije, ki je kasneje prinesla katastrofalne posledice na področju okolja in gospodarstva. Islandska vlada je omogočila postavitev tovarn, ki so izkoriščala geotermalne vire ter s tem povečanje onesnaževanje islandskega okolja. Istočasno je vlada privatizirala tri največje državne banke v obliki finančne deregulacije. Banke so se zadolžile v vrednosti 120 milijonov ameriških dolarjev, kar je predstavljalo 10-kratno vrednost islandskega gospodarstva. To je sprožilo dvig nepremičninskih cen in zadolževanje ljudi. Ameriške računovodske institucije so naredile revizijo islandskih bank, a niso odkrili nepravilnosti. Prav tako bonitetne agencije niso skoparile s hvaljenjem Islandije ter so podeljevale najvišjo možno bonitetno oceno (AAA). Toda 2008 se je zgodil, kar se je dogajalo na Manhattnu, kolaps bank (po Ferguson, 2010).

3.2.1 SEZNAM IMEN ODGOVORNA ZA NASTALO KRIZO

V medijih se je pojavil spisek 25 imen, ki so sodeč po navedbah ameriškega častnika Time odgovorna za nastalo gospodarsko krizo. Gre za vplivna imena, ki vključujejo tako imena, ki so takrat vodili državo, kot tudi ljudi zaposlenih v največjih finančnih institucijah. Odgovorni za gospodarsko krizo, ki se je sprožila leta 2008, so:

1. Angelo Mozilo – soustanovitelj in nekdanji vodja Countrywide
2. Phil Gramm – predsednik komiteja Senate Banking od 1995 do 2000
3. Alan Greenspan – nekdanji vodja Federal Reserve
4. Chris Cox – nekdanji predsednik Securities and Exchange Commission
5. ameriški potrošniki
6. Hank Paulson – nekdanji finančni minister ZDA
7. Joe Cassano – član ustanoviteljev AIG's financial-products unit
8. Ian McCarthy – predsednik uprave Beazer Homes
9. Frank Raines – nekdanji predsednik uprave Fannie Mae
10. Kathleen Corbet – nekdanji predsednik uprave Standard & Poor's
11. Dick Fuld – nekdanji predsednik uprave Lehman Brothers
12. Marion and Herb Sandler – nekdanja šefa World Savings Bank
13. Bill Clinton – nekdanji predsednik ZDA
14. George W. Bush – nekdanji predsednik ZDA
15. Stan O'Neal – nekdanji predsednik uprave Merrill Lynch
16. Wen Jiabao – premier Kitajske
17. David Lereah – nekdanji glavni ekonomist National Association of Realtors
18. John Devaney – glavni upravljavec skladov
19. Bernie Madoff – glavni dirigent Ponzijeve sheme
20. Lew Ranieri – oče zadolžnic zavarovanih s hipoteko
21. Burton Jablin – programer v Scripps Networks, lastnik HGTV
22. Fred Goodwin – direktor in predsednik uprave Royal Bank of Scotland
23. Sandy Weill – direktor in predsednik uprave Citigroup
24. David Oddsson – nekdanji predsednik vlade Islandije
25. Jimmy Cayne – direktor in predsednik uprave Bear Stearns (Times, 2013).

3.3 PRIMERJAVA VZROKOV S KRIZO LETA 1929

Predsednik ZDA Obama je velikokrat dejal, da je recesija, ki se je začela 2008, največja gospodarska kriza po letu 1929. Zato je zanimivo primerjati vzroke za nastali krizi. Glavni vzrok obeh kriz je definitivno ameriška vlada, ki je že pred obema krizama s svojimi ukrepi negativno vplivala na gospodarstvo. V primeru velike depresije, kakor poimenujemo krizo leta 1929, so Zvezne rezerve takrat namerno dvignile obrestne mere, da bi zaustavili tehnološki razcvet. To je pomagalo k ustavitvi ogromnih investicij, saj so v tedanjem času investitorji vlagali ogromne naložbe v delnice. Takratni predsednik Hoover je prav tako podpisal tako imenovan zakon Smoot-Hawley Tariff, ki je zadušil trgovino in izvoz skozi 1930-ta. Za nameček je predsednik leta 1932 odobril zvišanje davka, kar je zaustavilo podjetništvo.

Zadnja velika kriza se je identično začela z nepremišljenimi podpisi ameriškega predsednika o deregulaciji leta 1990 in s pobudo nakupa nepremičnin. Hipotekarno

zavarovani vrednostni papirji, ki so bili zgrajeni na dvomljivih hipotekarnih posojilih, so postali toksični, ko se je začel sesuvati nepremičninski trg. Banke in velika podjetja so začela propadati, kar je vse skupaj vodilo v recesijo (Folsom, 2010).

V obeh primerih je prišlo do velike zvezne porabe. Roosevelt ter Obama sta se podobno odzvala na krizo. Oba sta govorila o ravnovesju zveznega proračuna, toda namesto da bi omejila porabo, sta ravnala nasprotno (Folsom, 2010).

Roosevelt in njegovi svetovalci so se odločili, da bo povečanje zvezne porabe proračuna sprožilo gospodarsko rast ter potegnilo ZDA iz gospodarske krize. Tako je Roosevelt začel s kmetijsko reformo, ki je velevala, naj se kmetom plačuje, naj ne proizvajajo pridelkov. Sledil je načrt, ki je zagotovil denar za reševanje bank in večjih podjetij. Razširil je tudi izdatke za javna dela ter odobril različne subvencije za posamezne interese (Folsom, 2010).

Predsednik Obama je sledil njegovemu zgledu javne porabe denarja. Podpisal je zakon za porabo 787 milijard ameriških dolarjev, za različna mesta v državi in za različne skupine s posameznimi interesi. Podpiral je drag račun za delovna mesta, ki je bil namenjen za določena kongresna delovna mesta. Miselnost o porabi denarja obeh predsednikov je bila ista (Folsom, 2010).

Javna poraba ni uspela v obeh primerih. Brezposelnost je še vedno ogromna. V času Roosevelt-a se je gibala okoli 21 odstotkov. Po tem, ko mu je mandat potekel, so v Ameriki še vedno nadaljevali z njegovo politiko, vendar neuspešno. Zelo podobno je bilo v času, ko je predsedniški stolček prevzel Obama. Brezposelnost se je povečala iz 8 odstotkov na 10. Barack je doumel, da večja poraba ni učinkovita za gospodarstvo in se zaradi večje javne porabe izgovarjal, da je bil denar namenjen za ohranitev služb, ki bi jih drugače večina prebivalstva izgubila (Folsom, 2010).

Oba predsednika sta na koncu krize krivila napačne ljudi za nastanek krize. Roosevelt je iskal krivce na Wall Street-u. »Gospodarski rojalisti«, kot jih je imenoval Roosevelt, so bili obtoženi za nastanek gospodarske krize. Obtožil je tudi glavne ameriške poslovneže, češ da so stavkali proti investicijami. Roosevelt je sprožil preiskavo davčnega urada nekaterih republikanskih posameznikov ter izkoriščal medije proti njim. Obama je za vzrok krize prav tako krivil Wall Street in določene voditelje ključnih podjetij. Obsojal je dobičke, ki jih prejemajo bankirji na podlagi poslov sklenjenih z naftnimi podjetji ali z zdravstvenimi zavarovanji. Mogoče sta oba predsednika verjela, da bosta s povečanjem zavisti in jeze proti nekaterim Američanom dobila glasove ob izteku mandata ter si zagotovila ponovno izvolitev (Folsom, 2010).

To so nekatere ključne točke, ki se mi zdijo pomembne pri poteku obeh kriz. Seveda bi podrobnejša analiza pripeljala do še več skupnih točk, kar poda moje mnenje, da sta si bili krizi zelo podobni in jih je vredno primerjati. Glede podrobnejše primerjave o skupnih točkah je napisano veliko literature. Različni avtorji omenjajo še nazornejše podatke in s

tem dokazujejo njuno primerljivost. Glavni razlog za primerjavo omenjenih kriz je torej njuna podobnost ter nekakšen dokaz, da bodo pri naslednjih zakonih, ki jih bodo sprejemali v Združenih državah Amerike, toliko bolj previdni in jih bodo dodobra analizirali, da se ne ponovijo dogodki iz leta 1929 oziroma 2008.

4 POSLEDICE GOSPODARSKE KRIZE

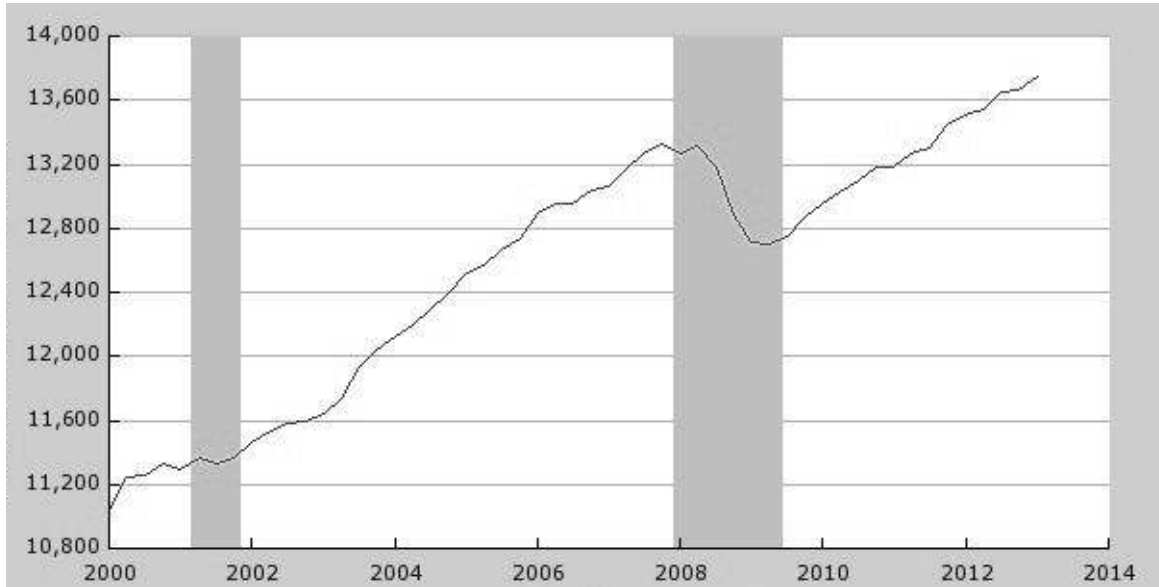
V četrtem poglavju sem se osredotočil na posledice, ki jih je prizadejala gospodarska kriza. Katero področje je bilo prizadeto najbolj, kje se pozna primanjkljaj in kateri sektor je potreben največje pomoči. Posledice so ločeno opisane ter razdeljene na tri dele. Prvi del opisuje stanje v Združenih državah Amerike, drugi del je osredotočen na Evropo, zadnji del pa sem posvetil naši državi Sloveniji.

4.1 GOSPODARSKA KRIZA V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE

Gospodarska in finančna kriza od leta 2008 do leta 2010 je imela velik učinek na prebivalstvo ZDA. V zadnjih nekaj letih je bila izpostavljena izraziti medijski pozornosti, kateri so poročali o osebnih finančnih težavah, ki pestijo ameriško prebivalstvo. Mnogo ljudi je izgubilo domove, ki so jih kupili pred krizo. Oteženo je zagotavljanje drugorazrednih hipotekarnih posojil in kreditov. Posamezniki, ki so imeli prihranke ter različne naložbe, so imeli težave s padcem rasti in višino prihodkov, saj so obrestne mere za prihranke močno padle. Izziv za prebivalstvo je bil varčevanje denarja kljub visoki inflaciji. Ljudje so komaj privarčevali nekaj denarja ob tako nizkih obrestnih merah, da o prihodnosti varčevanja sploh niso razmišljali. Investitorji so doživeli hud padec proizvodnje, kar je pomenilo izgube za investitorje, ne le na finančnem področju ampak tudi v drugih delih industrije. Negativno je kriza vplivala na pokojninske sklade. Ljudem, ki so varčevali za svojo pokojnino, se je pokvaril plan za upokojitev. Morali bodo delati dlje, kot so načrtovali, da bodo izpolnili pogoje za upokojitev. Finančna kriza je prizadela javni in zasebni sektor; od javnih institucij, vlade do zasebnih podjetij. To je vplivalo na vse državljane z izgubo služb ali z nižanjem plač zaposlenim. Učinek javne porabe je negativno ter dolgoročno vplival na vse vrste storitev v ZDA. Ljudje, ki so izgubili službe, so morali poiskati nove, toda iskanje nove službe je bilo zelo težko, saj so podjetja trpela izgubo in niso zmogla zaposlovati novo delovno silo. Študenti, ki so ravno v tistem času diplomirali, so se soočali s težkim iskanjem službe, obenem je imel velik delež študentov dolg, ki je nastal zaradi financiranja njihovega študija, ki ni brezplačen. Posojanje denarja je postalo še težje. Posojila, ki so bila odobrena, so ponavadi imela visoke stroške odplačevanja, prav tako stroški kreditnih kartic. Odobritev kredita ni bila enostavna, kar je sicer po eni strani pomagalo preprečiti še drugo zaporedno krizo, a po drugi strani otežilo življenje mnogim državljanom, ki so si želeli sposoditi denar ali kupiti novo stanovanje. Pozitiven učinek je imela kriza na ceno stanovanj. Cene nepremičnin so drastično padle, saj so ljudje zaradi svoje finančne nezmogljivosti prenehali množično kupovati stanovanja. Vendar je to pomenilo izgubo za tiste, ki so kupili stanovanje pred krizo, saj se je njihova vrednost nepremičnine prepolovila. Največje breme je kriza povzročila revnim ljudem, saj jim je pobrala še tisto, kar so imeli. Povečala je razkorak med bogatimi in revnimi, in sicer delež bogatih ljudi, ki so imeli v rokah nacionalno bogastvo, je v ZDA leta 2007 znašal 34,6 odstotkov, leta 2009 pa je narasel na 37,1 odstotkov (USDТА, 2013).

V nadaljevanju so predstavljene konkretne številke, ki jih je prinesla gospodarska kriza v Združenih državah Amerike. Omejil sem se samo na nekatera glavna področja, ki so se mi zdela zanimiva za predstavitvev.

Grafikon 1: Rast bruto domačega proizvoda v ZDA

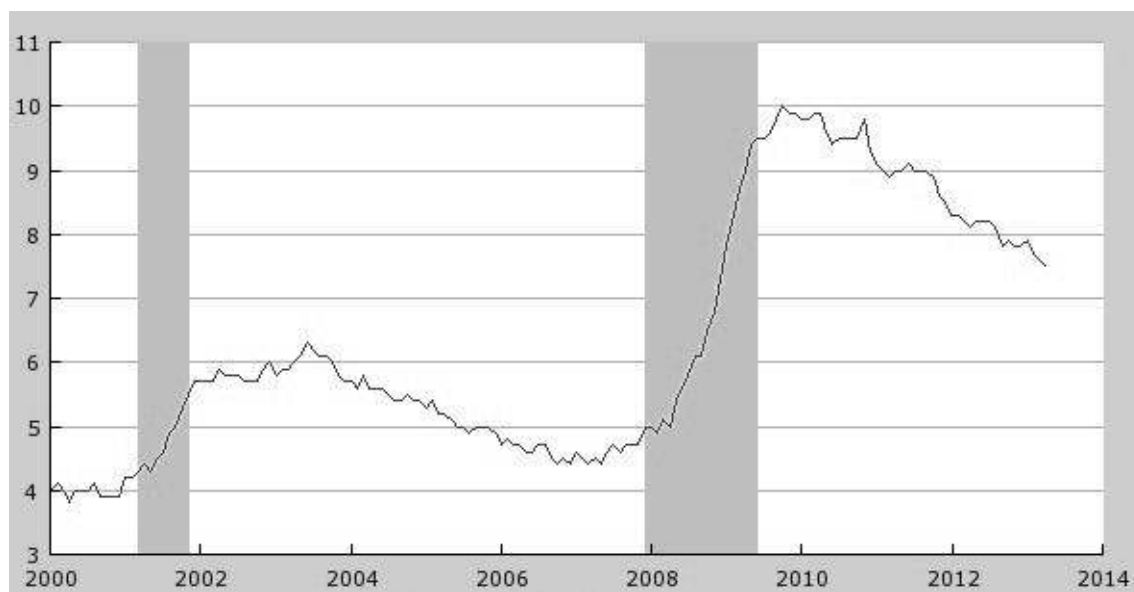

Vir: Federal Reserve Economic Data (2013)

Zgornji graf ponazarja rast BDP-ja od leta 2000 do danes v milijardah ameriških dolarjev. Sivo obarvani del grafa označuje čas krize. Kot lahko opazimo, je ameriško gospodarstvo imelo pozitivno rast vse od leta 2000. Ob koncu leta 2001 je nastopila manjša kriza, ki ni imela večjega padca v gospodarstvu. Naslednja kriza, ki se je začela leta 2008, je povzročila velik padec v ameriškem gospodarstvu in sicer iz približno 13 400 milijard na 12 700 milijard dolarjev. Posledice so bile občutne na vseh področjih gospodarstva. Ker je svetovno gospodarstvo zelo prepleteno, so posledice čutile tudi druge države, ki poslujejo z ZDA. To so naprimer Kitajska, Mehika, Nemčija in Brazilija. V zadnji četrtini leta 2009 si je gospodarstvo malce opomoglo ter začelo počasi beležiti pozitivno rast. Rast gospodarstva se nadaljuje in trenutno ne beležijo kakšne gospodarske škode.

Ameriško gospodarstvo je drugače zelo raznoliko in tehnološko dovršeno. Več kot 40 odstotkov njihovega BDP-ja predstavljajo finance, nepremičnine, zavarovalništvo, krediti, zdravstvo, socialno varstvo, profesionalne, poslovne ter izobraževalne storitve. Trgovina in prodaja predstavljata 12 % BDP-ja. Vladna posla in gorivo naslednjih 13 odstotkov. Javno gospodarske službe, transport, skladiščenje ter informacije 10 %. Predelovalna industrija, rudarstvo in gradbeništvo predstavljajo 17 % delež. Kmetijstvo zajema 1,5 % ameriškega BDP-ja (Trading Economics, 2013).

Grafikon 2: Brezposelnost v ZDA

Vir: Federal Reserve Economic Data (2013)

Naslednji grafikon opisuje stanje brezposelnosti v istem obdobju kot prvi graf. Sivi del na grafu prikazuje stanje recesije. Vrednosti na levi strani grafa pa prikazujejo delež prebivalstva, ki je ostal brez službe izražen v odstotkih. Hitro opazimo, da se je brezposelnost v Ameriki, v času krize, povečala. Velik preskok je zabeležen prav od leta 2008 do konca leta 2009. Takrat so podjetja odpuščala zaposlene kot po tekočem traku. 35 000 ljudi je izgubilo službo v samo treh podjetjih AIG, Lehman Brothers in Bear Stearns.

Stanje se po letu 2010 izboljšuje. Zadnji podatki pravijo, da so v ZDA aprila letos beležili 7,5 % brezposelnosti, kar je najnižja vrednost po decembru 2008. V številkah pomeni okoli 11 milijonov brezposelnih. Odprli pa so okoli 236 000 novih delovnih mest. To je zelo dobra novica za prihodnost in za tuje investitorje. Podatki presenečajo, saj je ameriško ministrstvo za delo pričakovalo nespremenjen odstotek brezposelnosti v primerjavi s predhodnimi raziskavami. Zgodovinsko gledano od leta 1948 do leta 2013 je imela Amerika povprečni delež brezposelnosti 5,81 %. Največjo brezposelnost je doživela leta 1982 in sicer 10,8 %, najnižjo brezposelnost pa leta 1953 z 2,5 % (Trading Economics, 2013).

Grafikon 3: Ameriški dolar proti evru

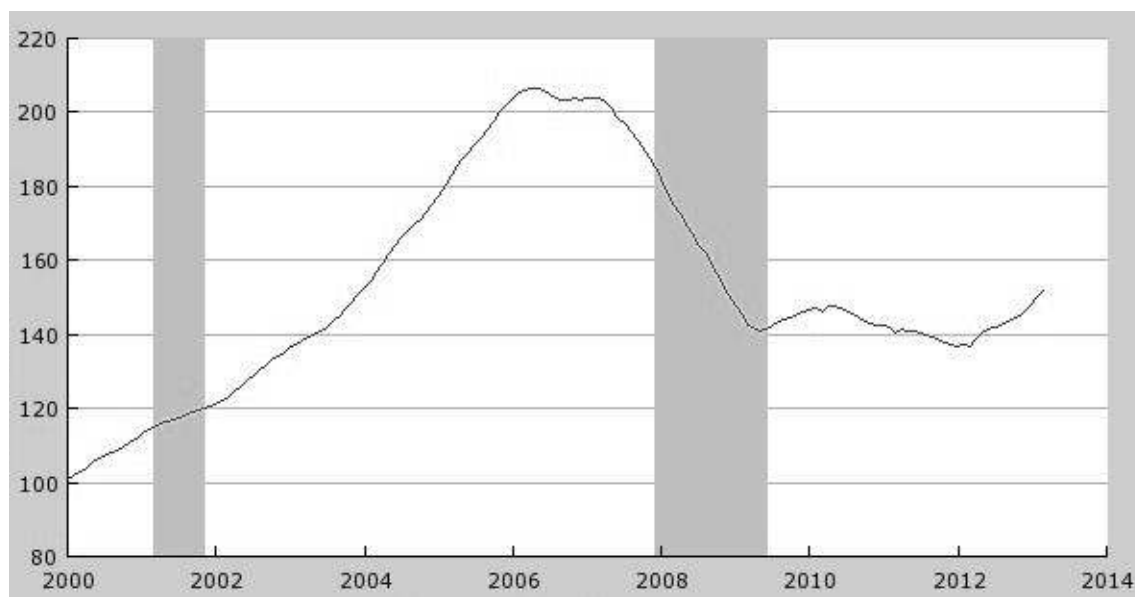

Vir: Federal Reserve Economic Data (2013)

Tretji graf prikazuje tečaj ameriškega dolarja v primerjavi z evrom. Leve vrednosti zajemajo vrednost enega dolarja proti enemu evru. Siv del je čas gospodarske krize na ameriških tleh. Celotno gledano je vrednost dolarja, v primerjavi z evrom, od leta 2000 naraščala. Prebivalci ZDA so morali odšteti več denarja, če so hoteli kupiti evre. Za ljudi v Evropi je rast dolarja v razmerju z evrom dobra novica, saj za en evro dobimo večjo vsoto dolarjev. Padec vrednosti dolarja je jasno viden v obdobju finančne krize, kar pomeni, da je kriza vplivala na valuto oziroma menjalni tečaj.

Evro se je v šestih letih povečal za 63 %, medtem ko se je v istem času ameriški dolar prav tako povečal za 60 %. V januarju 2002 je bila vrednost enega evra 0,9 \$. Proti koncu leta 2007 je vrednost enega evra vrtoglavo narasla na 1,472 \$. V začetku recesije ter v letu 2009 je evro ostal stabilen. Javni dolg ZDA se je povečal na 13 bilijonov in prestrašil investitorje glede ameriškega dolarja ter vse finančne transakcije, ki so povezane z njim. Najnižja vrednost evra v primerjavi z dolarjem je bila 1,2 \$ za en evro in sicer desetega junija 2010. V letu 2011 so ZDA postopoma omejile javni dolg, dolar se je začel ponovno krepiti. Na drugi strani luže, v Evropi, se je začela grška kriza. Evro je takrat začel ponovno padati in prestrašil ameriške investitorje glede evra ter njegove prihodnosti. 2012 je dolar v primerjavi z evrom dobil bitko. Evro je začel padati zaradi grške krize, proti koncu leta pa sta njegovo krizo poglobili še Italija in Španija (Amadeo, 2012).

Grafikon 4: Cene stanovanj v ZDA

Vir: Federal Reserve Economic Data (2013)

Zadnji graf predstavlja višino cen stanovanj v ZDA, podanih v indeksih. Prikaz je identičen kot v prejšnjih grafih, in sicer prikazuje obdobje od 2000 do danes, siva barva označuje čas krize. Podatke ureja ter zbira Standard & Poor's (S&P), ameriška finančna institucija, ki zbira in objavlja finančne raziskave, analize delnic in obveznic. Indeksi stanovanj so zbrani iz 20 večjih mest v ZDA (Atlanta, Boston, Charlotte, Chicago, Cleveland, Dallas, Denver, Detroit, Las Vegas, Los Angeles, Miami, Minneapolis, New York, Phoenix, Portland, San Diego, San Francisco, Seattle, Tampa, Washington D.C.). Namen teh indeksov je meritev povprečnih sprememb cen domov na določenem geografskem območju (S&P Dow Jones Indices, 2013).

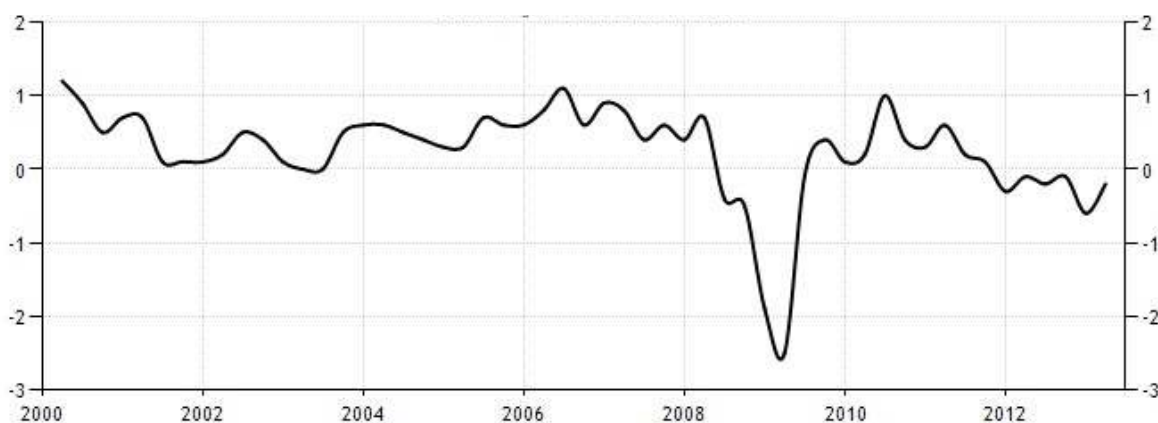
Podrobnejše poročilo pravi, da so v zadnjem letu beležili rast cen stanovanj. Še več, zabeležili so dvomesečno zaporedno rast v večini mest. Zadnja zaporedna rast je bila v maju 2006. Pri S&P Dow Jones Indices pravijo, da si je opomoglo tudi mesto, ki je bilo najbolj prizadeto v času krize in sicer Atlanta. Poudarili so, da je trenutno rast indeksov stanovanj ena izmed najbolj svetlih točk gospodarstva, saj pripomore k rasti celotnega BDP-ja (S&P Dow Jones Indices, 2013).

4.2 GOSPODARSKA KRIZA V EVROPI

Posledice gospodarske krize niso prizanesle Evropi. Kolapsi bank, reševanje podjetij, politične krize, odpuščanja, rezanje stroškov in še kaj bi se našlo na kontinentu, ki ima zelo raznoliko področje. Če pogledamo Evropo kot geografsko enoto, ima največje gospodarstvo na svetu. Evropa je eden izmed glavnih stebrov globalnega sistema in kakršnakoli posledica, ki nastane v Evropi, se pozna po celem svetu. Leto 2013 so nekateri označili kot prelomno leto, v katerem mora Evropa narediti pomembne korake za ohranjanje stabilnosti oz. rast gospodarstva. V letu 2013 naj bi dobili odgovore in bolj

jasno sliko, kakšne cilje ima Evropa. Od krize, ki se je začela 2008, je minilo že pet let in skoraj tri leta, odkar so se začele dolžniške krize ter krize v bančnem sektorju v Evropi. Od takrat se je finančna kriza spremenila v gospodarsko in pahnila Evropo v recesijo ter ogromno brezposelnost ljudi. Pomembno je obdobje, v katerem je aparat za odločanje ugotovil, da institucije ustanovitve Evropske unije niso bile zmožne kreirati in izvesti enotne politike, ki bi zagotavljala široke rešitve za vso unijo. Evropske države so se spopadale s problemi bolj kot enotna politična institucija in ne kot posamezna država, ki bi morala urejati probleme individualno ne kot celota, saj se tovrstna odločitev ni ravno najbolj obrestovala. To je razvidno iz dveh načinov. Kot prvo bi morale države biti osredotočene na finančno breme za stabilizacijo evroobmočja ter biti pripravljene, da same nosijo breme. Finančno bolj zdrave države so želele, da šibkejši države nosijo breme v obliki varčevanja. Šibkejši države so želele, da breme nosijo finančno močnejše države s posojili kljub nevarnosti, da ta posojila ne bodo nikoli odplačana. Rezultat je bil, da so skušali najti kompromis, ki nikoli ni bil uspešen. Drugi način je bil problem v socialnih razredih prebivalstva. Ali naj breme nosijo srednji in nižji razred z zmanjšanjem javnofinančnih izdatkov, ki jih koristijo? Ali naj bi breme nosili ljudje z višjega sloja z uvedbo večjih davkov in regulacijo. Večina Evropejcev meni, da je Evropa v času reševanja problemov, toda pojavi se vprašanje, kaj sploh rešujemo? Ali je problem v bankah? Brezposelnost? Ali je problem v raznolikosti držav, da bi našli skupne rešitve? Če preidemo k bistvu, vemo, da trenutno najboljši strokovnjaki na teh področjih že nekaj let iščejo ustrezne rešitve. Njihova nezmožnost iskanja rešitve ni v pomanjkanju dobrih idej, ampak izvira iz vprašanja, kdo bo plačal ceno za nastalo krizo, gledano geografsko in socialno. Zato je torej leto 2013 pomembno, saj večina ljudi pričakuje ustrezen rešitev ter izhod iz krize, ki traja že nekaj časa (Friedman, 2013).

Grafikon 5: Bruto domači proizvod za evroobmočje

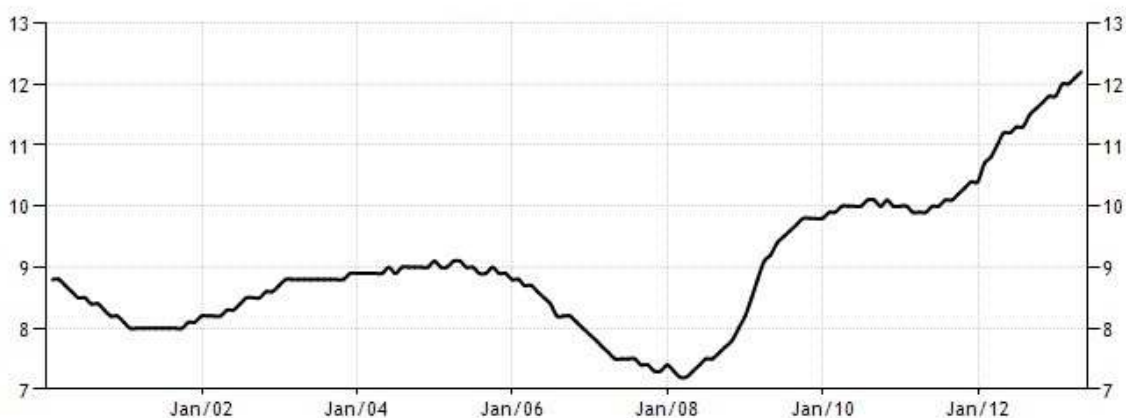

Vir: Trading Economics (2013)

Grafikon 5 ponazarja bruto domači proizvod evroobmočja od leta 2000 do leta 2013, podan v odstotkih. Euro območje zajema 17 držav, ki uporabljajo evro kot uradno valuto (Avstrija, Belgija, Finska, Francija, Irska, Italija, Luksemburg, Nemčija, Nizozemska, Portugalska, Španija, Slovenija, Ciper, Malta, Slovaška, Estonija) in predstavlja drugo največjo ekonomijo na svetu. Iz grafa je očitno, da evroobmočje ni imelo občutnejšega

padca v 13-tih letih razen v obdobju gospodarske krize. Za evroobmočje se je bruto domači proizvod začel krčiti že v prvi četrtini leta 2008. Dno je dosegel v začetku leta 2009 z -2,5 % padcem, nato se je BDP začel dvigovati. Proti koncu leta 2010 se je gospodarstvo evroobmočja uspelo dvigniti na vrednosti, ki so jih države dosegale pred krizo. A če pogledamo natančneje, opazimo, da gospodarstvo v zadnjem obdobju počasi pada. Poročilo pravi, da se je v prvi četrtini leta 2013 gospodarstvo skrčilo za 0,2 % v primerjavi s prejšnjo četrtino, medtem ko je ameriško gospodarstvo naraslo za 0,6 % v primerjavi s prejšnjo četrtino (Trading Economics, 2013).

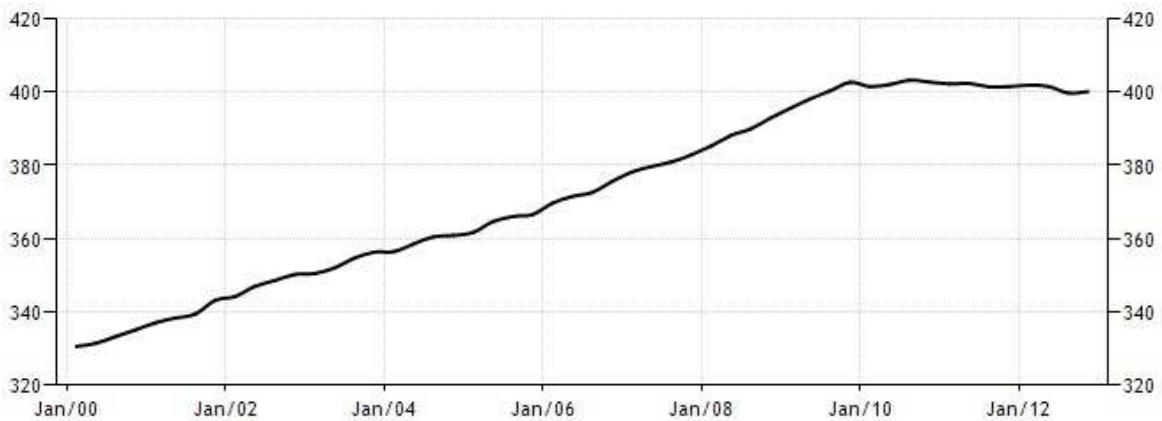
Grafikon 6: Brezposelnost v evroobmočju

Vir: Trading Economics (2013)

Drugi grafikon predstavlja brezposelnost v evroobmočju od leta 2000 do leta 2013 in je podana v odstotkih. Najmanjša brezposelnost je bila zabeležena leta 2008, ko se je začela kriza, in sicer 7,2 %. Trenutno brezposelnost v evroobmočju podira rekorde, in sicer aprila 2013 je bila zabeležena rekordna vrednost 12,2 %. Po začetku krize se vse zdi, kot da se višanje brezposelnosti ne bo ustavilo. Število brezposelnih je naraslo na neverjetnih 19 milijonov ljudi samo v evroobmočju, nekateri strokovnjaki celo menijo, da se bo ta številka do konca leta povzpela na 20 milijonov. Najnižji odstotek brezposelnosti so namerili v Avstriji (4,9 %), Nemčiji (5,4 %) ter v Luksemburgu (5,6 %). Najvišja brezposelnost v tem trenutku vlada v Grčiji (27,0 %), Španiji (26,8 %) in na Portugalskem (17,8 %). Če primerjamo brezposelnost s prejšnjim letom, ugotovimo, da se je število ljudi, ki so ostali brez službe, povečalo v 18 državah, isto število pa se je zmanjšalo v samo 9 državah. Med državami, katerim se je število brezposelnosti zmanjšala, velja omeniti Estonijo, saj gre za eno izmed držav, ki je uspela zmanjšati brezposelnost. Opozoril bi še na brezposelnost med mladimi, ki je res ogromna, in sicer v Grčiji (62,5 %), Španiji (56,4 %), Portugalski (42,5 %) in Italiji (40,5 %) (Trading Economics, 2013).

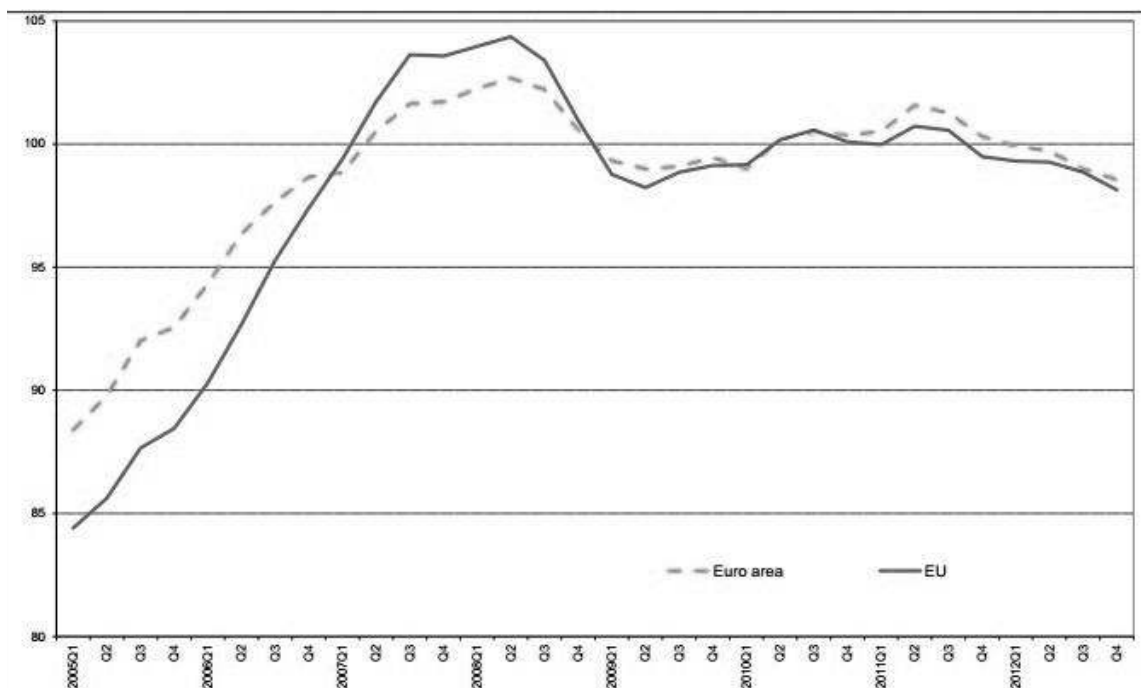
Grafikon 7: Javnofinančna poraba v evroobmočju

Vir: Trading Economics (2013)

Graf 7 prikazuje javnofinančno porabo v evroobmočju od leta 2000 do danes in je izražena v milijardah evrov. Gre za znesek, ki so ga vlade držav v evroobmočju porabile za javne storitve, ki jih izkoriščajo državljani. Javnofinančni izdatki krijejo izdatke za blago in storitve kot so vojaška obramba, pravosodni sistem ter izobraževanje v državi. Ne krijejo socialno varnost državljanov in nadomestil za brezposelnost. V dobrih desetih letih vidimo, da so se javnofinančni izdatki dvignili za skoraj 100 milijard evrov. Javnofinančna poraba je rasla tudi po krizi 2008. Prve omejitve javnofinančne porabe so vidne šele v letu 2010, kjer so države evroobmočja skušale zaustaviti potrošnjo denarja. Sicer najnižja poraba v zgodovini, ki so jo zabeležili leta 1995, je znašala 302 milijard evrov, najvišja vrednost pa je avgusta 2010 znašala 403 milijarde evrov (Trading Economics, 2013).

Grafikon 8: Indeks cen stanovanj v evroobmočju in EU

Vir: Eurostat (2013)

Zadnji grafikon ponazarja, kako so se gibale cene stanovanj po posameznih četrtinah od leta 2005 do leta 2013. Leve vrednosti prikazujejo indekse cen, s katerimi se merijo cene stanovanj. Podatki so zajeti na področju evroobmočja (črtna črtica) in Evropske unije (polna črta). V obeh območjih so cene stanovanj od leta 2005 do prve četrtine 2008 rasle. Ko se je začela gospodarska kriza, so v Evropi cene stanovanj začele padati vse do leta 2009. Nato so se ponovno povzpele za minimalne vrednosti, vendar v zadnjem obdobju ponovno padajo. Največji dvig cen so beležile države, kot so Latvija (+9,8 %), Estonija (+5,8 %), Malta (+5,4 %), največji padec cen nepremičninam pa so zaznali v Španiji (-12,8 %), Romuniji (-9,1 %) in Sloveniji (-8,8 %) (Eurostat, 2013).

4.2.1 PRIMERJAVA KRIZE V ZDA IN EVROPI

Če povzamem vse grafe in statistiko, ki je navedena zgoraj, lahko naredim primerjavo med Združenimi državami Amerike in Evropo. Področje gospodarske rasti je bilo pozitivno na obeh območjih vse do leta 2008. Začetki krize, se pravi zadnji dve četrtini leta 2008, so že vplivali na gospodarsko rast, in sicer v ZDA so že imeli negativno rast, medtem ko je bila rast v evroobmočju še pozitivna. Leto 2009 je bilo najhujše za obe območji. Padec BDP-ja je bil občutnejši za evroobmočje. ZDA so se že naslednje leto uspele otresti negativne rasti ter oživele svoje gospodarstvo. Glede na zadnja poročila imajo v ZDA zadnje tri leta vseskozi pozitivno gospodarsko rast. Države na območju evra so prav tako v letu 2010 in 2011 zabeležile pozitivno skupno gospodarsko rast, vendar se je v letu 2012 ponovno pojavil padec BDP-ja ter beleženje negativne rasti. V prvi četrtini leta 2013 ni nič drugače, evroobmočje še vedno nima pozitivne rasti, napovedi za leto 2014 niso najbolj obetavne v primerjavi z ZDA. Na tem področju so Združene države Amerike naredile večji korak k izhodu iz krize kot Evropa in so bile bolj uspešne s svojimi ukrepi.

Na področju brezposelnosti so rezultati prav tako na strani ZDA. Povečanje brezposelnosti sta obe regiji beležili od poka nepremičninskega balona. Rekordne vrednosti ljudi brez dela so povzročile pravo zmešnjavo na obeh kontinentih. V Evropi, kot kaže trenutno, se število brezposelnih iz dneva v dan viša. Vse od leta 2008 evroobmočje ni beležilo padca brezposelnosti. V Ameriki je situacija drugačna. Število brezposelnih se je večalo vse do leta 2010. Po letu 2010 beležijo padec brezposelnosti, kar je voda na mlin Američanom. Medtem ko je ameriško gospodarstvo še vedno šibko in ranljivo, v evroobmočju beležimo rekordnih 12,2 % brezposelnosti, kar je občutno več kot v primerjavi z ZDA, ki beleži 7,5 %. Države, kot so Španija in Grčija, imajo približno 27 % brezposelnih državljanov. Kontrast med ZDA in Evropo še toliko bolj preseneča, saj ima Evropa veliko bolj razvite delavske sindikate, socialne stranke ter socialno razvite države kot ZDA. Mislim, da sta tako ZDA kot Evropa bili enako prizadeti s strani krize, a moram dati prednost Združenim državam Amerike, saj so njeni kazalniki, kar se zadeva gospodarstva in brezposelnosti, veliko bolj zdravi kot v Evropi.

4.3 GOSPODARSKA KRIZA V SLOVENIJI

Glede na to, da Slovenija spada tako v evroobmočje kot tudi v Evropsko unijo, bi vseeno rad še predstavil posledice gospodarske krize, s katerimi se soočamo na naših tleh. V teh časih verjetno ni gospodarskega področja, ki bi ga kriza izpustila. Krizo praktično čutimo povsod, na vsakem koraku, ne glede na starost in spol. Bodisi z rezanjem plač v javnem sektorju bodisi z odpuščanjem delavcev. Ne nazadnje v medijih lahko vsakodnevno beremo dogodke, ki so povezani s krizo. Javno objavljane podjetij, ki so državi dolžni velike količine denarja. Poročanje o mariborski občini, ki prosi državo za denarno pomoč. Razna poročila o odstotkih brezposelnosti v Sloveniji. Težave mladih študentov, ki so že dokončali študij, vendar ne najdejo zaposlitve. Tu so še starejši ljudje, ki so nezadovoljni s svojimi pokojninami. Situacija se sliši brezupna in nedvomno je gospodarska kriza drugi največji problem slovenskega naroda po osvojitvi leta 1991. Vlada v tem trenutku pospešeno niza zakone ter uredbe, s katerimi bi omejila javnofinančni primanjkljaj in rešila dolžniško krizo. Vse prav in lepo, vendar vsi lahko samo upamo, da tovrstni ukrepi niso prepozni ter ne bodo pogubno vplivali na našo prihodnost. Izpostavil bi nekaj glavnih področij, ki so zanimivi za analizo in pregled.

Tabela 1: Bruto domači proizvod v SLO

	2012				2013
	1.četr.	2.četr.	3.četr.	4.četr.	1.četr.
Nedesezonirano					
Sprememba glede na enako četrletje predhodnega leta	0,0	-3,2	-3,1	-3,0	-4,8
Prilagojeno za vpliv sezone in koledarja					
Sprememba glede na predhodno četrletje	-0,2	-1,1	-0,6	-1,0	-0,7
Sprememba glede na enako četrletje predhodnega leta	-0,8	-2,3	-2,8	-2,8	-3,3

Vir: SURS (2013)

Tabela 1 prikazuje stopnjo bruto domačega proizvoda v odstotkih. Narejena je primerjava za leto 2012 in 2013. Kot vidimo, se je odstotek BDP-ja v primerjavi s prvo četrtino leta 2012 zmanjšal za 4,8 % in v primerjavi s prejšnjo četrtino za 0,7 %. Trenutno gospodarstvo v Sloveniji rešuje izvoz oziroma zunanje povpraševanje, ki je v primerjavi s prejšnjim letom narasel za 1,8 % ter narašča hitreje kot izvoz iz države. Pozitivne spremembe so vidne tudi v zasebnem in javnem sektorju, in sicer zasebno trošenje se je zmanjšalo za 5,3 %, javno trošenje pa za 2,0 %. Slovenija je imela pozitivno rast BDP-ja vse od leta 2003 do leta 2009. V letu 2009 je BDP zaradi svetovne gospodarske krize zelo upadel. Leta 2010 in 2011 smo ponovno imeli pozitivno rast BDP-ja, vendar je nato sledil padec vse do danes (SURS, 2013).

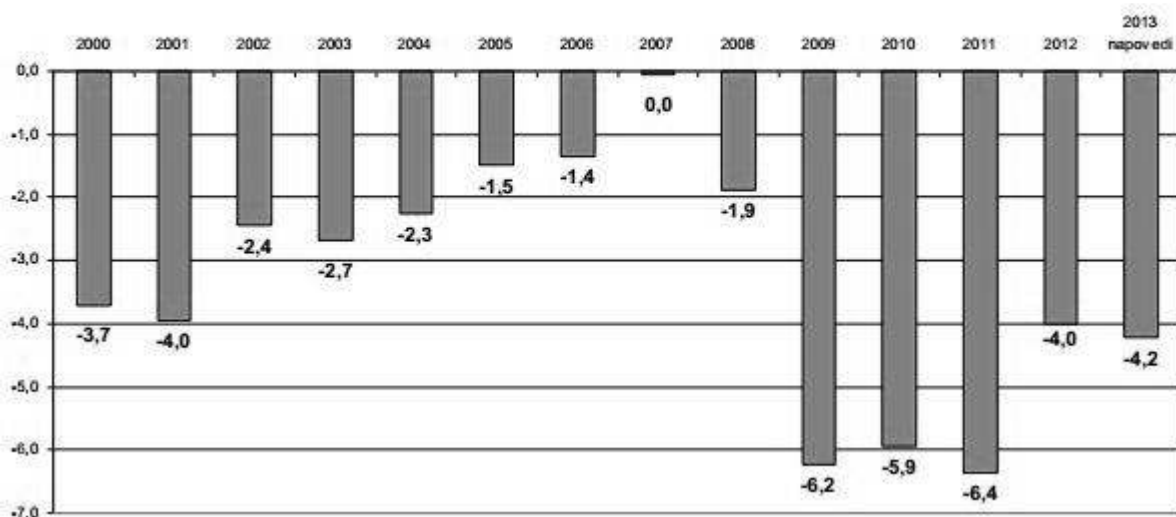
Tabela 2: Stopnja brezposelnosti v SLO

	Skupaj	Moški	Ženske
	%		
Stopnja brezposelnosti	11,1	10,7	11,7
Stopnja aktivnosti	56,7	62,6	51,0
Stopnja delovne aktivnosti	50,4	55,9	45,1

Vir: SURS (2013)

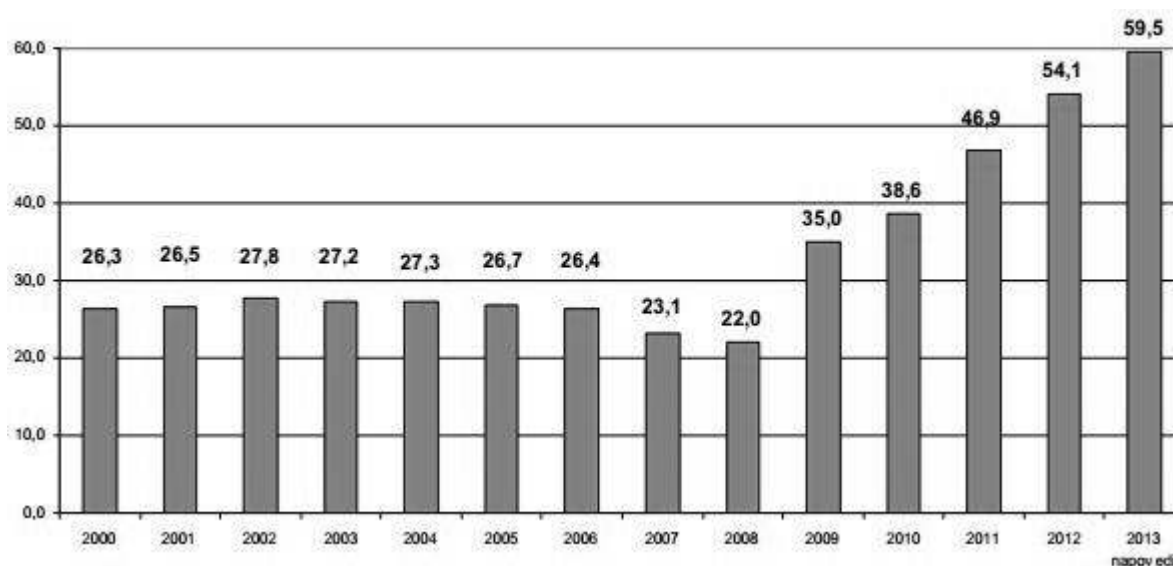
Druga tabela prikazuje stopnjo brezposelnosti v Sloveniji v prvem četrtletju 2013. Stanje aktivnega prebivalstva je trenutno zelo slabo. Število državljanov, ki so aktivni, se je prvič po letu 2004 spustilo pod milijon, natančneje na 880 000. Delež brezposelnih je v tem trenutku največji po letu 1993. Največji upad delovnih mest so zabeležili v strokovnih, znanstvenih in tehničnih dejavnostih. Pod to kategorijo spadajo arhitekti, znanstveniki, svetovalci, raziskovalci ter razvojni projektanti. Med poklicnimi skupinami se največja izguba pozna med prodajalci in poklici za storitve. Število brezposelnih med mladimi (starih med 15 in 24 let) je ostalo enako, medtem ko se je zvišalo število brezposelnih starih med 25 in 49 let. V številkah to pomeni, da je 15 tisoč ljudi, starih med 25 in 49 let, ostalo brez službe. Številka v najstarejši kategoriji 50+ let je še večja in sicer 16 tisoč brezposelnih na trgu dela. Stopnja brezposelnosti vseh ljudi je 11,1 % (SURS, 2013).

Grafikon 9: Primanjkljaj državnega sektorja v SLO

Vir: SURS (2013)

Grafikon 10: Konsolidarni dolg državnega sektorja v SLO

Vir: SURS (2013)

Zadnja dva grafikona prikazujeta primanjkljaj in dolg države v primerjavi z BDP-jem. Podatki so zbrani za obdobje 2000–2013. Tako primanjkljaj kakor dolg države se je od leta 2008 in vse do danes povečal. Na primanjkljaj je v zadnjih štirih letih vplivalo reševanje in dokapitalizacija državnih podjetij, kot so NLB d. o. o. (243,4 milijonov EUR), Adria Airways (49,5 milijonov EUR), Peko d. d. (6 milijonov EUR) in Nafta Lendava (10 milijonov EUR). Država je s prevzemom terjatev Slovenskih železnic še poglobila primanjkljaj v vrednosti 119,3 milijonov EUR. Konsolidarni dolg države je v letu 2009 znašal skoraj 13 milijonov EUR, kar predstavlja 35 % delež BDP-ja. Dolg se je od takrat naprej povečeval ter za konec leta 2013 so strokovnjaki napovedali dolg v vrednosti nekaj več kot 21 milijonov EUR, kar predstavlja 59,5 % BDP-ja (SURS, 2013).

Podatki, ki so predstavljeni zgoraj, nakazujejo samo na nekatere posledice, ki jih je pustila globalna kriza. Veliko več informacij, tabel in grafov, ki prikazujejo negativne učinke gospodarske krize, je prosto dostopnih na statističnih uradih. Če povzamem vse skupaj, večina teh podatkov ni ugodnih ne za Združene države Amerike, ne za Evropo in niti ne za Slovenijo.

5 REŠITVE IN PRIHODNOST KRIZE

5.1 REŠEVANJE PROBLEMOV

V letu 2013 so ZDA na zelo dobri poti, da dosežejo javni primanjkljaj v vrednosti 850 milijard ameriških dolarjev. To pomeni, da bo javni dolg proti koncu leta presegel 76 odstotkov ameriškega bruto domačega proizvoda. Dolg naj bi se v naslednjih 10 letih še povečal in sicer na kar 87 odstotkov ameriškega BDP-ja. Zadnje raziskave so dokazale, da tovrstne vsote javnega dolga silijo Ameriko v zelo škodljive ekonomske posledice. Zelo počasna gospodarska rast, nezmožnost odziva na nepredvidene situacije ter še večja finančna kriza, so le nekatere posledice zadolževanja države. Vlada s težavo plačuje račune in z dolgom, ki ga imajo trenutno, so že dosegli zgornjo mejo dolga, ki je zakonsko predpisana. Akademske raziskave pravijo, da bi se morale Zvezne rezerve in vlada nujno posvetiti reševanju javnega dolga ter z reformami preprečiti povečanje krize. Mednarodni denarni sklad (IMF), ki skrbi za zagotavljanje stabilnosti mednarodnega monetarnega sistema, opozarja ZDA, da nimajo pravilne strategije za stabilizacijo javnega dolga. Strategija, ki jo imajo, bi morala biti narejena na bolj dolgoročni in trajni način. Pristojni ljudje, ki pišejo in oblikujejo politiko ZDA, bi morali reagirati hitro, saj kasneje ko reagirajo, težje bodo posledice. Javni dolg države zmanjšuje gospodarsko rast v treh bistvenih pogledih (Boccia, 2013).

1. Višje obrestne mere

Posojilodajalci lahko izgubijo zaupanje v državo, ker država ne bo zmogla odplačevati svoj dolg, zaradi tega zvišajo obrestne mere, da bi preprečili dodatno tveganje. Obrestne mere se lahko zvišajo tudi zaradi vlade, ker skuša prodati več dolga, kot so ga zasebni imetniki obveznic pripravljene kupiti. Ne glede na način, s katerim bi se povišale obrestne mere, bi to pomenilo večanje javnega dolga. Vlada bi morala posledično zvišati davke, kar bi upočasnilo gospodarsko dejavnost, zmanjšati javno porabo na drugih področjih ali še povečati svoj dolg, kar bi povzročilo spiralo dolgov. Z zvišanjem obrestnih mer za državne obveznice se zvišajo stopnje drugih investicij, kot so na primer hipoteke, kreditne kartice, potrošniška posojila in poslovna posojila. Višje obrestne mere bi povzročile težjo dostopnost sposojanja denarja za družine v ZDA. Ljudje si ne bi mogli privoščiti stanovanj ali odpreti novega podjetja. Višanje obrestnih mer izrazito vpliva na življenje ter rast gospodarstva v ZDA, vplivalo bi na številne kariere posameznikov in zmanjšanje plač delavcem. Vendar strokovnjaki opozarjajo, da ni nujno, da se zvišajo obrestne mere v državah, ki imajo velik javni dolg. V 11-tih od 26-tih primerov, kjer je bil javni dolg več kot 90 % državnega BDP-ja, so bile obrestne mere nižje ali enake v primerjavi s predhodnim obdobjem, ko so bile države manj zadolžene. Statistično gledano so se torej obrestne mere zvišale v več kot polovici primerov. V primeru ZDA so Zvezne rezerve s svojo politiko prispevale k najnižjim obrestnim meram v svoji zgodovini. Zato v prihodnjih nekaj letih lahko pričakujemo višanje obrestnih mer. Proračunski urad ameriškega kongresa

napoveduje, da se bodo obrestne mere več kot podvojile, iz sedanjih 1,4 % BDP-ja na 2,9 % BDP-ja do leta 2020 (Boccia, 2013).

2. Višja inflacija.

ZDA imajo na voljo, tako kot vse druge države z neodvisno valuto, še eno možnost in sicer monetizacija dolga. To pomeni, da bi svoj preostali dolg zamenjali za drugo obliko valute. Vlada bi lahko s pomočjo Zveznih rezerv napihovala zalogo denarja, posledično bi povečanje stopnje inflacije cen razvrednotile preostalo glavnico javnega dolga. Inflacija bi povzročila padec trdnosti zasebnega gospodarstva, povečala negotovost, povečala obrestne mere in upočasnila gospodarsko rast. Inflacija je nevarna ter škodljiva za državljane, ki imajo stalni prihodek. To so predvsem starejše osebe, ki se zanašajo na socialno varnost, pokojnino in tisti, ki imajo prihranke namenjene upokojitvi. Zvišanje cen osnovnih dobrin in storitev, kot so hrana ter zdravstvena oskrba, starejše ljudi pahne v revščino. Inflacija bi vplivala tudi na revni in srednji sloj ljudi z zmanjšanjem kupne moči denarnih prihrankov ameriških družin. Inflacija bi verjetno povzročila zamenjavo ameriškega dolarja, ki je do sedaj veljal kot primarna valuta svetovnih rezerv. Do sedaj so Američani lahko hvaležni, da ameriški dolar v primerjavi z drugimi valutami še vedno velja za najboljšo valuto v poslu s financami in trgovino. Če bodo ZDA še vedno vztrajale pri svoji politiki z večanjem javnega dolga, se lahko zaupanje v ameriško gospodarstvo izjalovi. Večanje dolga bi pripeljalo do ogromnih negativnih posledic za njihovo gospodarstvo ter ne nazadnje za njihove prebivalce. Zaradi vseh teh razlogov so Zvezne rezerve in centralne banke vseh industrijsko razvitih držav obdržale enotno politiko, ki ohranja nisko ter stabilno inflacijo. Sprejeti tako mišljenje in dvigniti inflacijo z monetizacijo samo zato, da bi ZDA odpisale svoj javni dolg, je malo verjetno, saj bi s tem stanje še poslabšali (Boccia, 2013).

3. Izrivanje zasebnih naložb

Gospodarska rast je odvisna zlasti od dohodka na prebivalca, od obsega in kvalitete produktivnega kapitala, ki je na voljo za delovno silo. Znesek kapitala v gospodarstvu je potrebno povečati, da bo gospodarstvo vzdržalo korak z rastjo delovne sile ter ohranilo trenutni življenjski standard. Še bolje bi bilo, če bi kapital rasel hitreje (s povečanjem količine kapitala na delavca), saj bi s tem povečal produktivnost delavcev in njihove plače. Vlada ravna ravno nasprotno in svoj javni dolg še pogloblja. Ljudje se posledično bojijo porabiti svoje prihranke za osebne naložbe, kar ni dobro za državo (Boccia, 2013).

Dva programa, ki še posebej izstopata pri trošenju javnega denarja, sta socialna pomoč in tako imenovani Medicare (program, ki zagotavlja zdravstveno zavarovanje v ZDA starejšim od 65 let in mladim s posebnimi potrebami). Ta dva programa sicer nudita starejšim ljudem varnost, vendar sta na dolgi rok neučinkovita, saj država potroši preveč denarja za izvajanje teh dveh programov. Trenutno znaša njun delež 39 % od razpoložljivega denarja, ki ga ima na voljo država. V prihodnosti, če bo program ostal enak, naj bi se delež povečal na 44 %. Obstajajo številne reforme, ki bi spremenile porabo denarja za oba programa. Ena izmed teh je dvig starosti upravičencev do obeh programov. Starejši, ki imajo visoke dohodke, že plačujejo višje stroške za program

Medicare. Za kakšne konkretnejše reforme je večinoma vzrok problema ravno pomanjkljivost in šibkost reforme. Potrebno bi bilo ciljati, da bi bil vsak starejši državljan ZDA, ki je v pokoju, zavarovan pred revščino in bi obenem imel pokrite stroške zdravstvene oskrbe (Boccia, 2013).

Ameriški kongres je letos dobil dve opozorili s strani dveh največjih bonitetnih agencij Standard & Poor's in Moody's. Vzrok je bil ravno neodgovorno ravnanje ameriškega kongresa in predsednika, ki nista našla učinkovite politike za zmanjšanje javnega dolga. Vsekakor je to slab signal investitorjem, ki kupujejo ameriške obveznice. Če država ne bo ukrepala takoj, se bodo obrestne mere zvišale, stanje bo na koncu še slabše, kot je sedaj (Boccia, 2013).

Mogoče še nekaj konkretnih ukrepov, ki bi lahko pomagali pri oživljanju ameriškega gospodarstva:

- Ustvariti pogoje za konkurenčnost organizacij, njihovo dobičkonosnost kjub davčnim spremembam in ponuditi subvencije podjetjem, ki bi pomagali pri rasti gospodarstva.
- Zaščita gospodarstva pred tujimi državami.
- Ustanoviti nov oddelek za industrijske raziskave, ki bi ga sponzorirala vlada.
- Prilagoditev davkov v industriji za oddelke, ki so vitalni za ameriško gospodarstvo (jeklena industrija, transport, cement...).
- Nadzor primanjkljaja v blagovni menjavi.
- Sprememba ali umik iz Svetovne trgovinske organizacije, saj naj bi ta organizacija odločala nedemokratično.
- Spremeniti ali se umakniti iz NAFTA (Severno ameriški sporazum o prosti trgovini), saj spodbuja ameriška podjetja, da premaknejo svojo proizvodnjo ven iz države.
- Potrebno bi bilo podrobno analizirati vsako mednarodno trgovsko pogodbo, ali ima pozitiven učinek za ZDA ali ne.
- Posnemati politiko uspešnih držav, ki imajo zdravo gospodarstvo (Economy In Crisis, 2013).

Na evropskih tleh je situacija malce drugačna. Tu gre predvsem za geografsko in nacionalno razliko prebivalstva. Veliko več raznolikih dejavnikov, ki izpodbijajo rešitve ter ideje o izhodu gospodarske krize. Zgodovinsko gledano je Evropska unija kot enota veliko mlajša kot Združene države Amerike. Evropa ima veliko manj izkušenj s krizami takšnih razsežnosti. Toda vseeno obstaja nekaj dobrih idej, kako popeljati države na gospodarsko raven pred krizo.

Že na samem začetku leta 2008 si je Evropska unija načrtala načrt o oživitvi gospodarstva. Primarni cilj je bil obnoviti zaupanje na finančnih trgih ter omejiti posledice gospodarske krize. Vsaka država je dobila nalogo, da naredi načrt, kako reagirati na gospodarsko krizo in kako se spopasti z njo. Cilj je bil predvsem delovanje na dolgi rok in z reformami vzpodbuditi gospodarstvo za prihodnje generacije. Prvi korak je bil odobritev 200 milijard

evrov za povečanje kupne moči prebivalstva, gospodarsko rast in znižanje brezposelnosti. Denar je bil zagotovljen s strani državnih proračunov, nekaj sta prispevali še Evropska unija in Evropska investicijska banka (Slovenija Doma v Evropi, 2013).

V letu 2009 je nato sledilo nekaj konkretnih ukrepov s strani Evropske unije. Evropska centralna banka in druge so znižale obrestne mere. Zvišala je zgornjo mejo finančne pomoči državam, ki niso v evroobmočju, iz prejšnjih 12 milijard evrov na 25 milijard evrov. Ustanovili so evropski sklad za energijo, ki naj bi deloval vsaj do leta 2020. Nekaj milijard evrov so prispevali socialni in regionalni skladi. Namenili so sredstva za zaposlovanje v vitalnih sektorjih evropskega gospodarstva. Prav tako so morale države sprejeti nekaj ukrepov na nacionalni ravni. Omejiti javni dolg in narediti analizo bank, ki so primerne za poslovanje. Spodbuditi banke k iskanju zasebnega kapitala, jih usmerjati k njihovi glavni nalogi, ki je financiranje gospodarskega sektorja (Slovenija Doma v Evropi, 2013).

Zelo pomembna je prestruktura nacionalnega javnega dolga za države, ki trpijo s tovrstnim problemom. Predvsem Irska in Grčija, ki sta že dosegli zgornjo mejo javnega dolga. Z varčevalnimi ukrepi, ki jih izvajata, sta ti dve državi že naložili prebivalcem nalogo odplačevanja javnega dolga. Čeprav imajo varčevalni ukrepi po drugi strani zelo negativen učinek na izobraževanje, javne naložbe, socialno varstvo in gospodarsko rast. To vsekakor ni dobra napoved za prihodnost gospodarstva. Tu sta še Italija in Belgija, ki hitro sledita Irski in Grčiji. Obvezno bi bilo narediti revizijo ter ugotoviti, kaj je razlog za tako velik javni primanjkljaj. Analizirati bančne krize in koliko znašajo davčne olajšave. Pametna poteza bi bila razorožitev finančnih trgov. Nekaj radikalnih sprememb v bančništvu. Ločiti banke, ki poslujejo s prebivalci in investicijske banke, za zaščito gospodinjstev. Omejiti velikost bank, ker so nekatere banke »prevelike za propad«, kar po eni strani ogroža Evropo, saj si lahko privoščijo napake in korupcijo misleč, da imajo zaledje držav ter Evropske unije. Potrebne so davčne reforme. Ravno te dni je bil dvig davka na dodano vrednost potrjen s strani slovenske vlade, in sicer iz prejšnjih 20 % oziroma 8,5 %, se bo s 1. 7. dvignil na 22 % oziroma 9,5 %. Nekatere države bi potrebovale pomoč nad nadzorom sive ekonomije v smislu inšpektoratov za preprečevanje sive ekonomije. Predvsem pa je pomembno vodenje politike ter boj proti korupciji oz. podkupovanju, saj ogroža demokracijo Evrope in njen obstoj (Kenneth Haar in dr., 2011, str. 7–8).

Vodilne države G20 so nedavno vzpostavile načrt za nov globalni finančni regulativni okvir, ki bo pripomogel k boljši odpornosti finančnega sistema v Evropi. Ta načrt vključuje reforme za izboljšanje stabilnosti bančnega sistema, okvir za krizno upravljanje bank ter meritve za močnejšo regulacijo finančnih trgov. Načrt bo najverjetneje v celoti sprejet z zakonodajo do konca tega leta. Evropa si prizadeva tudi pri stabilnosti in učinkovitosti enotnega finančnega trga. To je pomembno, saj s tem dokazuje, da finančni sektor podpira pravo ekonomijo. Glavna načela za finančni sistem so vsekakor primerni nadzor, stabilnost, odgovornost, prijaznost do uporabnika ter usmerjenost k rasti gospodarstva. Evropska komisija je predlagala zakonodajo za ustanovitev enotnega pravilnika za vse finančne družbe in trge, da bi vsi uporabljali enotne ustrezne standarde ter bi podpirali

konkurenčnost na enotnem finančnem trgu. Komisija zahteva posebne ukrepe za ohranitev zaupanja v enotnost valute. Integracija valute, ki je obvezna za celotno evroobmočje in hkrati odprta za celotno Evropsko unijo, bo temeljila na enotnem pravilniku o bonitetnih zadevah, preprečevanju kriz, upravljanju, rešitvah in kot varovalo proti propadu bank v Evropski uniji. Ustvariti bančno unijo za poglobitev ekonomske ter monetarne unije je glavna želja Evropske komisije (European Commission, 2013).

5.2 KAJ NAS ČAKA V PRIHODNOSTI

Konkretno odgovoriti na to vprašanje je seveda zelo velik izziv. Nihče točno ne ve, kaj nas čaka v prihodnosti v gospodarstvu in financah. Zdi se, da smo obdobje najhujše krize zaenkrat preživeli. Upravičeno se lahko bojimo naslednjih kriz, ki prihajajo. S tem mislim predvsem na javne dolgove in tečajne krize valut, ki so zelo dober indikator za prihodnost. Nekatere države niso zmožne odplačevati svojega zadolževanja, njihovi denarni sistemi pa so na udaru. Podobnih kriz okoli leta 2008 še ni bilo moč zaslediti, šele v zadnjih dveh ali treh letih države povečujejo svoj dolg. Te dni je v gospodarstvu veliko držav, ki so razvite, vendar imajo visok proračunski defiscit. Če države ne bodo zmožne poravnati svojih dolgov, obstaja velika možnost inflacije ali svojega dolga sploh ne bodo poravnale. Oči so tu usmerjene predvsem na Združene države Amerike, saj če ne ustavijo zadolževanja, se utegne gospodarstvo ponovno zatresti, vendar tokrat hujše kot leta 2008. Američani so v zadnjem obdobju samo trošili javni denar, več blaga so uvozili kot izvozili ter služili manj kot potrošili. Vpliv ameriškega dolarja je s tem izgubljal moč in status primarne globalne valute, kmalu bo verjetno prišel dan, ko ga bo zamenjal kitajski juan. Nesolventnost držav, visoke inflacije in valutni zlomi močno vplivajo na svetovno gospodarstvo. Posledice se lahko končajo s propadom bank, uničujočo inflacijo gospodarstev, galopirajočo brezposelnostjo in nemiri. Samo predstavljamo si lahko, kakšne posledice bi nastale, če bi se ZDA znašle v tem položaju (Roubini in Mihm, 2011, str. 242–243).

V Evropi je obstoj evroobmočja in valute resno vprašanje. Pri reševanju Grčije smo že takrat brali v medijih, kako se bo evro zrušil in kakšne pogubne posledice bo imelo za gospodarstvo posameznih držav. Nekatere države imajo ogromne javne dolgove kot ZDA. Učinkovite rešitve očitno še ni, kako se spopasti s problemi. Poleg življenjskega standarda krize ogrožajo tudi demokracijo. Leta 2010 je Evropa sprejela nov načrt v zvezi z gospodarsko rastjo in delovnimi mesti, ki se imenuje Evropa 2020. Zamenjal je prejšnji dolgoročni načrt, ki nikakor ni bil uspešen, imenoval se je Lizbonska strategija. V načrtu Evropa 2020 so navedene smernice, ki jih Evropejci želimo doseči do leta 2020. Najbolj pomembne smernice so prizadevanje za inovativnost, zeleno rast gospodarstva držav ter povečanje nadzora nad programom nacionalnih reform, ki jih izvajajo države. Natančnejše cilji, ki so zadani v novem načrtu, velevajo:

- Dvig zaposlenosti med starostno kategorijo 20–64 let iz trenutnih 69 % na 75 %.
- Povišanje investicij v raziskave in razvoj za 3 % Evropskega bruto domačega proizvoda.

- Narediti korak proti izboljšanju podnebnim spremembam, do leta 2020 zmanjšati vrednost toplogrednih plinov za 20 % ter povečati vrednost obnovljivih virov.
- Zmanjšati delež mladih, ki predčasno končajo šolanje, in sicer iz 15 % na 10 % ter poskrbeti, da bo vsaj 40 % študentov končalo šolanje z visokošolsko ali univerzitetno izobrazbo.
- Zmanjšati število ljudi, ki živijo pod pragom revščine, za četrtno iz trenutnih 80 milijonov na 60 milijonov (European Commission, 2010, str. 10–11).

To so glavne točke, ki so spisane v načrtu za prihodnost Evrope do leta 2020. Trenutno v mesecu juniju potekajo razprave in pogajanja med Irskim predsednikom, Evropskim parlamentom in Evropsko komisijo o proračunu vrednem 960 milijonov evrov. Denar naj bi porabili za zagon gospodarstva in zagotavljanju služb v državah Evropske unije. Plan je časovno opredeljen, in sicer naj bi ta denar porabili od leta 2014 do leta 2020, do konca junija 2013 pa naj bi dosegli dokončni dogovor ter zeleno luč za realizacijo načrta (Multiannual Financial Framework 2014–2020, 2013).

V poročilu, kako bo zgledal svet leta 2025, ki ga je izdala Evropska komisija, pravijo, da bo leta 2025 v Evropi le 6,5 % celotnega prebivalstva. V letu 2030 bosta samo dva aktivna delavca na eno starejšo osebo, kar je v primerjavi z letom 2008 še enkrat manj, kar pomeni še naprej rast staranja prebivalstva. Vedno večji delež starejših bo povzročil večje stroške, ki bodo namenjeni pokojninam in zdravstveni oskrbi starejših. Evropska unija ne bo več prva izvoznica na svetu, zamenjala jo bo Azija. Ob takem tempu bosta tako Evropa kot ZDA izgubili primarno mesto v znanstvenih raziskavah in tehnologiji, do tedaj ju bosta zamenjali Kitajska in Indija. V prihodnosti lahko pričakujemo velik delež imigrantov izven Evrope, saj se ljudje odselijo prav zaradi slabih ekonomskih in gospodarskih razmer v upanju za boljše življenje. Če Evropska unija ne naredi sprememb oz. ukrepov v zvezi z obnovljivimi viri, bo uvoz energije do leta 2030 znašal kar 70 % celotne energije, ki jo porabimo. Skratka v prihodnosti nas čaka res nekaj pomembnih odločitev, ki jih moramo sprejeti, če hočemo še vedno konkurirati svetu tako v gospodarstvu kot v trgovini (European Commission, 2009).

6 ZAKLJUČEK

Skozi raziskovanja in prebiranja različne literature oz. virov sem prišel do naslednjih ugotovitev.

V začetku dela sem najprej opredelil poglavitne izraze, ki so ključni za razumevanje danega problema. Nato je opisano stanje pred krizo, kje se je začelo in s kakšnimi dejanji se je ustvarila kriza.

Gospodarska kriza je svoj uničujoč pohod začela proti koncu leta 2008. Povod za njen začetek je bil pok nepremičninskega balona v Združenih državah Amerike. Vzrokov je bilo več, bili so prisotni že pred letom 2008. Zadnja nastala kriza je zelo primerljiva z veliko depresijo iz leta 1929, saj imata obe krizi veliko skupnih točk. Učinek krize ni bil prisoten samo v ZDA, s posledicami se sooča tudi Evropa in ne nazadnje celotno svetovno gospodarstvo. Tekom pisanja sem skušal ugotoviti, ali je glavna hipoteza, ki sem jo postavil, pravilna ali ne.

- Zaradi gospodarske krize v Združenih državah Amerike in Evropi, se je povečala brezposelnost, zmanjšala stabilnost obeh valut ter padec gospodarstva na omenjenih območjih.

Vsekakor je glavna hipoteza potrjena. S podatki, ki so trenutno aktualni in uradni, sem dokazal, da se je na obeh kontinentih v času gospodarske krize močno povečala brezposelnost. Obe valuti, tako ameriški dolar kot evro, sta izgubili stabilnost v finančnem svetu. S padcem ameriškega dolarja v zadnjih letih nekateri ekonomisti že napovedujejo, da ameriški dolar ne bo več primarna valuta v mednarodnem gospodarstvu, zamenjal naj bi ga kitajski juan. Euro je bil vse do leta 2008 zelo stabilen, beležil je rast v primerjavi z ameriškim dolarjem, vendar ob začetku krize, se je trdnost evra porušila. Ko je Grčija pristala na robu bankrota, se je postavilo resno vprašanje o obstoju evra. Zaenkrat je evro še vedno aktiven in mislim, da s sigurnostjo napovem, da se bo obdržal še naslednjih nekaj let, glede na to, da prihajajo strožji ukrepi ter regulacije za zagotovitev stabilnosti evra. Kar se zadeva gospodarske rasti, smo na obeh kontinentih občutili negativno rast v času krize. Trenutno ZDA beležijo večjo rast gospodarstva kot v Evropi, vendar je pri obeh velik problem javni primanjkljaj. Ljudje se upravičeno bojijo, da države ne bodo zmožne poravnati svoje zadolženosti, to bi prineslo še večjo krizo, kot je prisotna sedaj.

Pri pisanju te zanimive in hkrati aktualne teme me je zanimalo, ali bi bilo mogoče krizo preprečiti. Glede na to, da so nekateri ekonomisti in strokovnjaki že pred letom 2008 svarili, da se utegne zgoditi kaj takega, je tudi odgovor na to raziskovalno vprašanje pozitiven. Že res, da Wall Street ni upošteval nasvetov in svaril, vendar bi lahko država odreagirala drugače ter mogoče ne bi pustila propad dveh največjih bank v ZDA. Mogoče

se je smiselno vprašati, ali so krize ustvarjene namenoma ali ne? Vendar je to verjetno subjektivno vprašanje in mišljenje vsakega posameznika.

Kakorkoli, na koncu se mi zdi, da ob vsakodnevnem prebiranju novic, države ne najdejo pravega izhoda iz krize. Države, ki niso bile tako močno prizadete, funkcionirajo brez težav, medtem ko se prebivalci Grčije, Španije, Portugalske, Italije borijo za službe in svoje življenje. Slovenija trenutno ni na ravni teh držav, vendar če vlada ne naredi drastičnih sprememb in uredb, se lahko kaj kmalu znajdemo v isti situaciji. Na drugo raziskovalno vprašanje, ki je bilo malce težje ter se glasi, kaj lahko pričakujemo v gospodarstvu v prihodnosti, sem odgovoril z načrti, ki so jih predstavili v ZDA in Evropi. Obstajajo plani ter norme, ki jih bodo države poskušale doseči v prihodnosti. Vse skupaj v sklopu skupnih načrtov, ki prikazujejo rast gospodarstva in znižanje brezposelnosti ter boljše socialne in ekonomske pogoje za življenje. Toda kaj konkretno nam bo prinesel čas in ali bomo zmožni doseči željene rezultate, je seveda uganka. Lahko samo upamo v poštenost ter odgovornost ljudi, ki vodijo države, da se kriza iz leta 2008 ne ponovi.

Moj cilj je bil, da predstavim začetek in potek gospodarske krize ter se iz raziskovanja literature veliko naučim o dogodku, ki je bil oziroma je eden izmed pomembnejših v času moderne zgodovine. Mislim, da je bil cilj uspešno dosežen, saj sem izčrpno predstavil vzroke in posledice gospodarske krize v Združenih državah Amerike in Evropi.

LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

1. Dubrovski, Drago (1998). *Krizni Management in Prestrukturiranje Podjetja*. Visoka šola za management v Kopru, Koper.
2. Kenneth, Haar in dr., (2011). *Governing the EU: Critical Perspectives and Alternative Solutions to the Eurozone Crisis*. Transnational Institute.
3. Mrak, Mojmir (2002). *Mednarodne Finance*. GV Založba d.o.o., Ljubljana.
4. Novak, Božidar s sodelavci (2000). *Krizno Komuniciranje in Upravljanje Nevarnosti*. Gospodarski vestnik, založniška skupina d.d. Založba, Ljubljana.
5. Roubini, Nouriel in Mihm, Stephen (2010). *Gospodarska kriza: Napoved prihodnjih finančnih zlomov*. Soleco, Ljubljana.
6. Samuelson, Paul in Nordhaus, William (2002). *Ekonomija*. GV založba d.o.o., Ljubljana.

VIRI

1. AMADEO, Kimberly (2012). *Euro to Dollar Conversion and History*. Privzeto 29. 05. 2013 na: <http://useconomy.about.com/od/inflation/p/Euro-To-Dollar-Conversion.htm>.
2. BOCCIA, Romina – The Heritage Foundation, 2013. *How the United States' High Debt Will Weaken the Economy and Hurt Americans*. Privzeto 05. 06. 2013 na: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/02/how-the-united-states-high-debt-will-weaken-the-economy-and-hurt-americans>.
3. BORDO, D. Michael (2008). *An Historical Perspective on the Crisis 2007-2008*. Privzeto 23. 05. 2013. na: <http://www.nber.org/papers/w14569.pdf>.
4. BUSINESS DICTIONARY, (2013). Privzeto 14. 05. 2013 na: <http://www.businessdictionary.com/definition/economic-crisis.html>.
5. ECONOMY IN CRISIS, 2013. *Economic Solutions*. Privzeto 06. 06. 2013 na: <http://economyincrisis.org/solutions>.

6. EICHENGREEN, Barry in PORTES, Richard (1987). *The Anatomy of Financial Crises*. Privzeto 15. 05. 2013 na: http://www.nber.org/papers/w2126.pdf?new_window=1.
7. EUROPEAN COMMISSION, 2013. *A new financial system for Europe*. Privzeto 08. 06. 2013 na: http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/financial-reform-for-growth_en.pdf.
8. EUROPEAN COMMISSION, (2009). *The World in 2025*. Privzeto 12. 06. 2013 na: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/the-world-in-2025-report_en.pdf.
9. EUROPEAN COMMISSION, (2010). *A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Privzeto 12. 06. 2013 na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>.
10. EUROSTAT, (2013). *Euro Area House Prices Down by 1.8%*. Privzeto 01. 06. 2013 na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-11042013-AP/EN/2-11042013-AP-EN.PDF.
11. FEDERAL RESERVE ECONOMIC DATA, (2013). *Economic Research*. Privzeto 28. 05. 2013 na: <http://research.stlouisfed.org/fred2/>.
12. FERGUSON, Charles (2010). *Inside Job*, Belgija.
13. FINANČNI SLOVAR, (2013). Privzeto 14. 05. 2013 na: <http://www.financnislovar.com/definicije/recesija.html>.
14. FOLSOM, Burton (2010). *Comparing the Great Depression to the Great Recession*. Privzeto 26. 05. 2013 na: http://www.fee.org/the_freeman/detail/comparing-the-great-depression-to-the-great-recession#axzz2UOHHEUmC.
15. FRIEDMAN, George (2013). *Europe in 2013: A Year of Decision*. Privzeto 31. 05. 2013 na: <http://www.stratfor.com/weekly/europe-2013-year-decision>.
16. HANSON, Curtis (2011). *Too Big To Fail*, ZDA.
17. MULTIANNUAL FINANCIAL FRAMEWORK 2014-2020, (2013). *MFF Talks Continue*. Privzeto 12. 06. 2013 na: http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm.
18. S&P DOW JONES INDICES (2013). *Home Price Rises in February 2013*. Privzeto 30. 05. 2013 na: http://www.housingviews.com/wp-content/uploads/2013/04/CSHomePrice_Release_Feb-Results.pdf.

19. S&P DOW JONES INDICES (2013). *S&P/Case-Shiller Home Price Indices*. Privzeto 30. 05. 2013 na: <http://us.spindices.com/documents/methodologies/methodology-sp-cs-home-price-indices.pdf>.
20. SLOVENIJA DOMA V EVROPI, 2013. *Finančno Gospodarska Kriza*. Privzeto 07. 06. 2013 na: <http://www.evropa.gov.si/si/financno-gospodarska-kriza/>.
21. SLOVENIJA DOMA V EVROPI, 2013. *Globalna Kriza: Prizadevanja EU za Oživitev Gospodarstva*. Privzeto 07. 06. 2013 na: <http://www.evropa.gov.si/si/vsebina/novice/aktualne-teme/2009/globalna-kriza-prizadevanja-eu-za-ozivitev-gospodarstva/>.
22. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE (SURS), 2013. *Aktivno prebivalstvo (po anketi o delovni sili), Slovenija, 1. četrletje*. Privzeto 01. 06. 2013 na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5521.
23. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE (SURS), 2013. *Bruto domači proizvod, Slovenija, 1. četrletje 2013*. Privzeto 01. 06. 2013 na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5523.
24. STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE (SURS), 2013. *Poročilo o primanjkljaju in dolgu države-april 2013*. Privzeto 01. 06. 2013 na: [http://www.stat.si/doc/vsebina/03/Poro%C4%8Dilo%20o%20primanjkljaju%20in%20dolgu%20\(Ministrstvo%20za%20finance\).pdf](http://www.stat.si/doc/vsebina/03/Poro%C4%8Dilo%20o%20primanjkljaju%20in%20dolgu%20(Ministrstvo%20za%20finance).pdf).
25. TIMES, (2013). *25 People to Blame for the Financial Crisis*. Privzeto 24. 05. 2013 na: <http://www.time.com/time/specials/packages/completelist/0,29569,1877351,00.html>.
26. TRADING ECONOMICS, (2013). *Euro Area GDP Growth Rate*. Privzeto 31. 05. 2013 na: <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/gdp-growth>.
27. TRADING ECONOMICS, (2013). *Euro Area Government Spending*. Privzeto 31. 05. 2013 na: <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/government-spending>.
28. TRADING ECONOMICS, (2013). *Euro Area Unemployment Rate*. Privzeto 31. 05. 2013 na: <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/unemployment-rate>.
29. TRADING ECONOMICS, (2013). *United States GDP Growth Rate*. Privzeto 28. 05. 2013 na: <http://www.tradingeconomics.com/united-states/gdp-growth>.
30. TRADING ECONOMICS, (2013). *United States Unemployment Rate*. Privzeto 28. 05. 2013 na: <http://www.tradingeconomics.com/united-states/unemployment-rate>.

31. USDTA, (2013). *The 2008-2010 Financial Crisis and How It Affected US Citizens*. Privzeto 28. 05. 2013 na: <http://www.usdta.org/the-2008-2010-financial-crisis-and-how-it-affected-us-citizens.php>.
32. VERICK, Sher in ISLAM, Iyanatul (2010). *The Great Recession of 2008-2009: Causes, Consequences and Policy Responses*. Privzeto 23. 05. 2013 na: <http://ftp.iza.org/dp4934.pdf>.
33. WIKTIONARY, (2013). *Crisis*. Privzeto 13. 05. 2013 na: <http://en.wiktionary.org/wiki/crisis>.
34. ZRC SAZU, in avtorji (1970-2008). *Slovar slovenskega knjižnjega jezika*. Privzeto 13. 05. 2013 na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.